

Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības bibliotēka un tās ceļi pēc biedrības likvidācijas

Atslēgvārdi: Latvijas bibliotēku vēsture 19.–20. gadsimtā, vācbaltiešu biedrību bibliotēkas, kultūras vērtību pārvietošana, Paritārā komisija, nacistiskā okupācija, padomju okupācija

1834. gadā dibinātās Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības (*Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands*, kopš 1919. gada – *Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde zu Riga*, turpmāk tekstā – RVSPB)¹ bibliotēkas (turpmāk tekstā – RVSPBB) aptuveni gadsimtu ilgā darbība un tās krājuma, pat atsevišķu eksemplāru likumotie ceļi kopš 1935. gada veido spilgtas, taču sarežģītas līnijas Latvijas bibliotēku vēstures ainavā. Sistemātiski un mērķtiecīgi komplektētā, vērtīgā Baltijas vēstures literatūras un avotu krājuma dēļ bibliotēka 20. gadsimta 30.–40. gados kļuva par vairāku Latvijas zinātnisko iestāžu strīdus objektu, tās krājums tika sadalīts, taču, par laimi, necieta karadarbībā. Mūsdienās daudzviet izkļiedētās bibliotēkas daļas joprojām tiek izceltas kā sevišķa vērtība atmiņas institūciju aprakstos, daudzas vienības ir digitalizētas un globālajā tīmeklī vispārpieejamas.

Šī pētījuma uzdevums ir apzināt, apkopot un analizēt informāciju par RVSPBB, tās sadali un pārvietošanu, lai noteiktu RVSPBB nozīmi Latvijas kultūrtelpā un tās krājuma lielāko daļu mantiniekus Latvijā un ārzemēs. Raksturojot bibliotēkas darbību un ceļus pēc biedrības likvidēšanas 1939. gadā, izmantots gan plašais publikāciju klāsts par organizāciju, gan tās dokumenti, kas glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā (galvenokārt tās 4038. fondā). Dažādas ziņas par biedrību un tās bibliotēku atrodamas biedrības ziņojumu krājumā “Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands”, kas iznāca no 1837. līdz 1939. gadam – pavisam 26 sējumos. No 1873. līdz 1913. gadam biedrība izdeva arī savu ikgadējo sēžu ziņojumu krājumu “Sitzungsberichte”, kur gandrīz katrā (ik mēneša) sēdē tika informēts par dāvinājumiem bibliotēkai. Savukārt “Sitzungsberichte” ietvertajos gadskārtējo pārskata sapulču protokolos nereti sniegta plašāka informācija par biedrības bibliotēkas krājuma attīstību un citiem tās darbības rādītājiem. Turklāt sēžu ziņojumu izdevumos ir arī biedru, kā arī sadarbības partneru saraksti, kas raksturo biedrības darbības dinamiku dažādos laikposmos.

Gaužām maz informācijas ir par biedrības bibliotēku Pirmā pasaules kara gados un neatkarīgajā Latvijas Republikā līdz biedrības likvidācijai 1939. gadā. Žurnāla “Baltische Monatshefte” 1934. gada 10. numurā publicēts biedrības direktora, bibliotekāra, vēlāk arī sekretāra Alberta Bauera (*Albert Karl Leo Bauer*, 1894–1961) raksts “Die Bibliothek der Gesellschaft für Geschichte

¹ Publikācijās lasāmas arī šādas nosaukuma variācijas: *Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Gouvernements*, *Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der russischen Ostsee-Provinzen*, *Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Provinzen zu Riga*.

und Altertumskunde zu Riga”.² Tajā raksturoti bibliotēkas izveides priekšnosacījumi, attīstības gaita, galvenie komplektēšanas avoti un nozīmīgākās krājuma daļas, tomēr ir ļoti maz statistiskās informācijas, vien norādīts kopējais krājuma apjoms – 70 000 sējumu³, kas visbiežāk tiek minēts arī citās publikācijās par RVSPBB⁴.

Līdz šim RVSPBB aplūkota galvenokārt vācbaltiešu biedrību bibliotēku vēstures kontekstā. Tā 1976. gadā izdevumā “Jahrbuch des baltischen Deutschtums” publicēts vācbaltiešu bibliotekāres Mejas Rēdlihas (*May Redlich*, dēvēta arī par Maiju vai Maju Rēdlihu; 1904–1990) pārskats “Riga im Spiegel seiner Bibliotheken”.⁵ Tajā uzsvēta RVSPBB nozīme sazarotajā vācu sabiedrisko organizāciju bibliotēku tīklā Latvijā.

Plašāka informācija par RVSPBB rodama grāmatniecības un bibliotēku vēsturnieka Viestura Zandera rakstā “Zinātnisko biedrību bibliotēkas Latvijā (19.–20. gs.) un to likteņi”, kas publicēts Latvijas Universitātes (turpmāk tekstā – LU) Rakstu 716. sējumā 2007. gadā.⁶ Pētnieks raksturojis piecas ievērojamākās vācbaltiešu biedrības, kas līdz 1862. gadam, kad

tika dibināts Rīgas Politehnikums, bija “vietējo zinātnieku galvenā organizēšanās forma”.⁷ Lielāko uzmanību Zanders pievērsis šo biedrību bibliotēku krājuma attīstībai un tālākajiem ceļiem vācbaltiešu izceļošanas kontekstā. RVSPBB raksturojumā uzsvēta tās saikne ar latviešu sabiedrību, piemēram, sadarbība ar ievērojamo latviešu bibliogrāfu Jāni Misiņu (1862–1945), kurš jaunības gados, dzīvodams Lejasciemā, iesējis biedrības grāmatas un par samaksu saņēmis “agrāku laiku” latviešu iespaiddarbus, acimredzot, savas publiski pieejamās bibliotēkas papildināšanai.⁸ Tā vēlāk kļuva par vienu no pilnīgākajām latviešu literatūras krātuvēm. Turklāt RVSPBB 1905. gadā dāvājusi vairāk nekā pustūkstoti vienību Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijai⁹, liekot pamatu komisijas bibliotēkai, kuru Misiņš arī centies izveidot par iespējami pilnīgu latviešu grāmatu krātuvi “ziniskiem mērķiem”.¹⁰

Arī vācu vēsturnieks Klaus Garbers (*Klaus Garber*) grāmatā “Schatzhäuser des Geistes”

² Bauer, A. Die Bibliothek der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga. *Baltische Monatshefte*, Heft 10, 1934, S. 498–502.

³ Turpat, 502. lpp. Nav skaidri krājuma uzskaites principi, taču iespējams, ka Bauera norādītajā apjomā nav iekļauti dubleti, kā arī personu un organizāciju deponējumi, kas nebija biedrības īpašumā.

⁴ Sk., piemēram, Garber, K. *Schatzhäuser des Geistes: Alte Bibliotheken und Büchersammlungen im Baltikum*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2007, S. 285.

⁵ Redlich, M. Riga im Spiegel seiner Bibliotheken. *Jahrbuch des baltischen Deutschtums*. Bd. 23. Lüneburg: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1975, S. 77–88.

⁶ Zanders, V. Zinātnisko biedrību bibliotēkas Latvijā (19.–20. gs.) un to likteņi / The Libraries of Scientific Societies in Latvia (in the 19th and 20th Centuries) and their longevity. *Latvijas Universitātes Raksti*. 716. sēj. *Zinātņu vēsture un muzejniecība*, 2007, [47.]–52. lpp.

⁷ Zanders, V. Zinātnisko biedrību bibliotēkas Latvijā (19.–20. gs.) un to likteņi / The Libraries of Scientific Societies in Latvia (in the 19th and 20th Centuries) and their longevity. *Latvijas Universitātes Raksti*. 716. sēj. *Zinātņu vēsture un muzejniecība*, 2007, 47. lpp.

⁸ Turpat, 49. lpp.

⁹ Turpat.

¹⁰ Jaunmuktāne, G. Jānis Misiņš un viņa bibliotēka. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa, 66. sēj., 2012, Nr. 4, [80.]–81. lpp. http://archive.lza.lv/LZA_VestisA/66_4/4_GuntaJaunmuktane_JanimMisinam150.pdf [skatīts 16.09.2024.]. Diemžēl pirmās padomju okupācijas laikā 1940. gadā šis krājums tika nodots Rīgas pilsētas bibliotēkai un novietots tā sauktajā Kamarina namā līdzās Rātsnamam, kas līdz ar daudzām citām vecpilsētas ēkām sadega Sarkanās armijas un Lielvācijas armijas sadursmes izraisītajā ugunsgrēkā 1941. gada 29. jūnijā. Tātad Rīgas Latviešu biedrības bibliotēkas lielākā daļa gājusi bojā. Sk.: Štrāle, A. Bibliotēka un propaganda (1940.–1941. gads). *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa, 56. sēj., 2002, Nr. 1, 4.–5. lpp.

1 RVSPB ekslibris

plaši raksturojis RVSPB un tās bibliotēku¹¹, uzsverot, ka tai zinātnisko biedrību bibliotēku vidū nebija līdzvērtīgu organizāciju, jo tā bija pirmā specializētā Baltijas vēstures avotu un literatūras bibliotēka. Vienlaikus – akumulējot biedru privātbibliotēku, kā arī radniecīgo organizāciju krājumu daļas – tā reprezentēja vācbaltiešu intelektuālās elites pētnieciskās intereses un kolekcionēšanas kultūru. Tās rokrakstu un karšu nonākšana Latvijas Valsts arhīvā (mūsdienās – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs, turpmāk tekstā – LNA LVVA) 1935. gadā¹², no mūsdienu perspektīvas raugoties, vērtējama atzinīgi, jo tādējādi biedrības rokrakstu krājums saglabājies vienviet ar salīdzinoši nelieliem zudumiem.¹³ Garbers norāda, ka LNA LVVA atrodams biedrības rokrakstu katalogs “Katalog der Handschriften der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde”, kas ļauj izsekot tās rokrakstu krājuma attīstībai, noteikt tā saturisko vērtību. 1

Latvijas Nacionālās bibliotēkas (turpmāk tekstā – LNB) Letonikas un Baltijas centra vadītājas Kristīnes Zaļumas attēliem bagātajā, krāšņajā grāmatā “Neredzamā bibliotēka”, kurā raksturoti četrpadsmit LNB pārstāvēto vācbaltiešu vēsturisko kolekciju likteņi, sadaļā “Sabiedrisko bibliotēku vēsturiskās kolekcijas” sniegts ieskats RVSPBB izveidē un darbībā. Plašāk raksturota bibliotēkas krājuma attīstība, telpas un personāls, ieskicēts bibliotēkas liktenis pēc biedrības likvidācijas 1939. gadā.¹⁴ RVSPBB veltītajās lappusēs lasītājs var apskatīt namu, kur no 19. gadsimta beigām atradās

¹¹ Garber, K. *Schatzhäuser des Geistes: Alte Bibliotheken und Büchersammlungen im Baltikum*, S. 85–103.

¹² Garber, K. *Schatzhäuser des Geistes: Alte Bibliotheken und Büchersammlungen im Baltikum*, S. 287.

¹³ Turpat.

¹⁴ Zaļuma, K. *Neredzamā bibliotēka: Latvijas Nacionālās bibliotēkas 14 vēsturiskās kolekcijas*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019, 44.–58. lpp.

biedrības bibliotēka, iepazīt biedrības telpu plānojumu, bibliotēkas iekārtojumu pirms Pirmā pasaules kara un 20. gadus vēlāk – ap 1934. gadu. Sadaļā aplūkojami divu ievērojamu biedrības bibliotekāru portreti.

Biedrības bibliotēkas dibināšana, pirmās desmitgades

Biedrības izveide saistāma ar 19. gadsimta pirmajā pusē Vācijā un citviet Eiropā augošo interesi par pagātņi. Tolaik Vācijā cita pēc citas tika dibinātas novadpētnieku biedrības, kuru nolūks bija atdzīvināt vācu vēstures “izjūtu”, padarīt ērtāku vēstures pētniecību un vienlaikus stiprināt tēvzemes mīlestību un iepriekšējo paaudžu piemiņu. Arī RVSPB vēlējās “izcelt no tumsas zudušos laikus, situācijas, personības un parādīt to savstarpējo saikni un saistību ar sekojošiem laikiem un notikumiem”.¹⁵ Saprotams, vēstures pētniecībai un aprakstīšanai bija arī ideoloģisks motīvs – identitātes un statusa noskaidrošana attiecībā uz autohtono zemāko kārtu un Krievijas impērijas virsvaldību.¹⁶

Saskaņā ar statūtiem RVSPB uzdevums bija ļoti ietilpīgs: saglabāt un izplatīt visu, kas attiecas uz Krievijas impērijas Baltijas provinču vēsturi un senatni. Šim nolūkam darbs bija organizējams trijos virzienos: muzeja un bibliotēkas veidošana, zinātniskā pētniecība un tās rezultātā tapušo darbu publicēšana. Bibliotēkai vajadzēja ietvert pilnīgu iespieddarbu un rokrakstu kopumu par Baltijas guberņu literatūru, vēsturi, iedzīvotājiem vispār un it

sevišķi par izcilām personām; ieskaitot arī tos informācijas resursus, kas attiecas uz vēstures palīdzinātnēm.¹⁷ Tādējādi RVSPB bija pirmā organizācija, kas nolēma mērķtiecīgi uzkrāt literatūru un avotus par Baltijas vēsturi, no tā lielā mērā izrietēja krājuma unikalitāte un vērtība.

Bibliotēku bija paredzēts atvērt lasītājiem divas stundas divas reizes nedēļā. Šāds darba laiks bija spēkā līdz pat Pirmajam pasaules karam. Tiesības izmantot bibliotēku bija gan biedriem, gan citiem interesentiem, ja par tiem bija saņemts biedru galvojums.

Neraugoties uz ambiciozo mērķi, bibliotēka auga, galvenokārt saņemot atsevišķu rokrakstu, iespieddarbu, privātbibliotēku un to daļu dāvinājumus, kā arī iemainot iespieddarbus no radniecīgām organizācijām Krievijas impērijā un ārpus tās. 19. gadsimta otrajā pusē, biedrībai paplašinoties un iegūstot atbalstu no Rīgas pilsetas pašvaldības, palielinājās iepirkto vienību un abonēto žurnālu skaits.

Dāvinātāji bija galvenokārt paši biedri, un, tā kā organizācija bija liela, arī dāvinājumu bija daudz¹⁸. Tā, piemēram, 1899. gadā grāmatas un manuskriptus biedrības bibliotēkai dāvināja 25 privātpersonas, kā arī vietējās izdevniecības un citas organizācijas.¹⁹

¹⁵ Poelchau, P. A. *Harald von Brackel: Biographischer Vortrag, gehalten in der öffentlichen Versammlung der Allerhöchstbestätigten Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Provinzen am 6. December 185[1]*. Rīga: Gedruckt bei W. F. Häcker, 1852, S. 3.

¹⁶ Sk.: Malinček, M. *As rerum e tad ignem: das mittelalterliche Schriftgut des Rigaer Rats und sein Fortbestand in der Neuzeit*. Marburg: Verlag Herder-Institut, 2015, S. 224.

¹⁷ Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Rußlands (turpmāk – GGA). Auszug aus den Statuten der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde in der Ostseeprovinzen. *Literarischer Begleiter des Provinzialblattes*, Nr. 8, 1835, S. 1.

¹⁸ Biedrību dibināja 82 personas. Deviņus gadus vēlāk, 1843. gadā, biedrībā jau bija 199 biedri. Pēc tam bija vērojama zināma stagnācija. Organizācijas uzplaukumu rosināja 1883. gadā Rīgā notikusi plašā biedrības organizētā kultūrvēsturiskā izstāde. Sk.: Klöker, M. Bibliotheken und Archive in Riga. In: Garber, K., Beckmann, S., Klöker, M., Anders, S. *Handbuch des personalen Gelegenheitsschrifttums in europäischen Bibliotheken und Archiven*. Bd. 12, Teil 1. Hildesheim, Zürich, New York: Olms-Weidemann, 2004, S. 34.

¹⁹ GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1899*. Rīga: Druck von W. F. Häcker, 1900, S. 109.

Dāvināšanas tradīciju biedrībā jau pirmajā darbības gadā iedibināja Vidzemes virskonsistoriālais prezidents Ludvigs Augusts fon Mellins (*Ludwig August Graf von Mellin*, 1754–1835), Kroņa palātas (kamerālvaldes) un tiesas padomnieks Frīdrihs fon Šulcs (*Friedrich Wilhelm von Schultz*, ?–1845?).²⁰ Dāvināšanas tradīciju stiprināja arī viens no biedrības dibinātājiem, vēlāk prezidents (1854–1860) Karls Eduards fon Napjerskis (*Karl Eduard von Napiersky*, 1793–1864), kurš 1835. gada pavasarī uzdāvināja paša rediģētā vēsturisko dokumentu krājuma “Monumenta Livoniae antiquae. Sammlung von Chroniken, Berichten, Urkunden und andern schriftlichen Denkmalen und Aufsätzen, welche zur Erläuterung der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands dienen” 1. daļas atkārtoto izdevumu.²¹ Šis izdevums atvēra jaunu lappusi Livonijas vēstures pētniecībā, jo rosināja tās sakņošanas autentisku dokumentāro avotu augsni. Napjerskis bija biedrības iedvesmotājs, un arī šis dāvinājums deva spēcīgu impulsu nozīmīgākajai pētnieciskā darba ievirzei – senu vēstures avotu edīcijai.

Tērbatas Universitātes tiesībzinātņu profesors Frīdrihs fon Bunge (*Friedrich Georg von Bunge*, 1802–1897) atvēlēja jezuītu priesteru Dionīsija Fabrīcija Livonijas vēstures sērijas “Livonicae historiae compendiosa series (1158–1611)” rokrakstu, bet landmaršāls Frīdrihs Zigmunds fon Klopmans (*Friedrich Siegmund von Klopman*, 1787–1856) – Kurzemes hercogu oriģināldokumentus.²²

²⁰ GGA. Vierte Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen, am 13. Febr. d. J. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 8, 1835, S. 62.

²¹ GGA. Sechste Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen. *Literarischer Begleiter des Provinzialblattes*, Nr. 19–20, 1835, S. 1.

²² GGA. Neunte monatliche Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee = Gouvernements. *Literarischer Begleiter des Provinzialblattes*, Nr. 33–34, 1835, S. 1.

Jau kopš biedrības darbības sākuma ienāca arī lielāka apjoma dāvinājumi. 1835. gada noslēgumā koleģiālpadomnieks Vilhelms fon Blankenhāgens (*Wilhelm von Blankenhagen*, 1761–1840) dāvāja vairākus vērtīgus rokrakstus un 40 iespieddarbus, kuru skaitā bija 16 vai 17 izdevumi par Krievijas un Livonijas vēsturi, arī mācītāja Frīdriha Karla Valtera (*Friedrich Carl Walter*, 1757–1815) 1800. gada 20. decembrī tapušais darbs par Vidzemē 120 gadu vecumā mirušo grāfu Jirģenu Duglasu (*Jürgen Douglas*, 1680–1800), ko Garlībs Merķelis (1769–1850) pieminējis arī savā apcerējumā “Latvieši, sevišķi Vidzemē filozofiskā gadsimta beigās”.²³ 1836. gada oktobrī tika ziņots par 18. gadsimta patentu kopas (40 sējumos), kā arī samērā pilnīga Rīgas pirmā sludinājuma laikraksta “Rigische Anzeigen” gadagājumu komplektu (1761–1835) dāvinājumu.²⁴ 1836. gada beigās biedrība saņēma pamatīgāku dāvinājumu no aizsaulē aizgājušā pirmā prezidenta (1834–1836) Hermaņa Johana fon Kampenhauzena (*Hermann Johann Freiherr von Campenhausen*, 1773–1836) bibliotēkas – 170 sējumu par Krievijas un Livonijas vēsturi.²⁵ Dāvinājumu daudzveidību raksturo biedrības 15. sanāksmes protokols, kurā uzskaitīti 1836. gada februāra–marta ieguvumi: rokraksti, grāmatas, kāds vecs spiedogs, monētas,

²³ Merķelis pieminējis viņu grāmatas 7. nodaļā (pirmizdevumā, kas iznāca Leipcigā 1797. gadā, 271.–272. lpp.) kā vecu grāfu, kurš bija apmeties kāda zemnieka pirtīņā Plānupes muižā (tagadējā Allažu pagastā) un ubagojis krogā. Sk.: GGA. Zwölfte monatliche Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Provinzen, Riga, den 11. December. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 53, 1835, S. 420.

²⁴ GGA. Zwanzigste monatliche Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Gouvernements. Riga, den 14. October. *Das Inland*, Nr. 44, 1836, Spalte 8.

²⁵ GGA. Drei und zwanzigste monatliche Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Provinzen. Riga, am 13. Januar 1837. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 3, 1837, S. 21.

kartes, tipogrāfiska greznumlapa, daži seni priekšmeti.²⁶

Augstu tika vērtētas arī krājumā ienākošās ievērojamo Baltijas personību privātbibliotēku licības. Tā no mācītāja, biedrības bibliotēkārā Frīdriha Beizes (*Jacob Georg Friedrich Beise*, 1789–1865) tika iegūts baznīcas vēstures kalendārs “*Calendarium historicum conscriptum a Paulo Ebero Kitthingensi, et recens ab eodem auctum.*”²⁷ (1564), kurā iespēstie iniciāļi M. W. L. liecināja, ka tās īpašnieks bijis viens no pirmajiem Rīgas luterāņu mācītājiem (1539–1571), maģistrs Venceslavs Lemhens (*Wenceslaus*, arī *Wencelaus Lemchen*, 1510–1571), pēc tam šo vēsturisko kalendāru mantojuši viņa dēli.²⁸ Kalendāra vērtība: sekojot sastādītāja ieteikumam, grāmatas īpašnieki bija to papildinājuši ar piezīmēm par dažādiem notikumiem savā ģimenē. Daļa ierakstu izmantota Liborija fon Bergmaņa (*Liborius von Bergmann*, 1754–1823) grāmatā “*Versuch einer kurzen Geschichte der Rigischen Stadtkirchen seit ihrer Erbauung und ihrer Lehrer von der Reformation bis auf die jetzige Zeit*” (Rīga, 1792).²⁹ Turklāt bibliotēkā tika uzkrāti arī biedrības sēdēs nolasītie referāti.

Lielāka apjoma dāvinājumi ienāca ne tikai no mūsdienu Latvijas teritorijas, bet arī Krievijas un Igaunijas. Tā 1873. gada rudenī biedrība saņēma ievērības cienīgu dāvinājumu – 447 sējumus (galvenokārt publikācijas par

Igaunijas vēsturi) no Pērnāvā dzīvojošā biedrības dibinātāja, koleģiālpadomnieka Frīdriha Klīvera (*Friedrich Jacob Klüber*, 1797–1876).³⁰

Šie dāvinājumi, uzsverts biedrības devītās sanāksmes protokolā, liecināja ne tikai par biedru ieinteresētību organizācijas attīstībā, bet arī par to, ka daudzas vēsturiskas, antikvāras vērtības tolaik vēl atradās privātpersonu rokās.³¹ Tādēļ jau pirmajā darbības gadā biedrība izplatīja aicinājumu, kurā sabiedrība tika lūgta atvēlēt tai oriģināldokumentus, retus iespieddarbus un vēsturiskus priekšmetus³², kā arī dalīties ar informāciju par tiem priekšlasījumos biedrības sēdēs vai publikācijās.

Bibliotēka sākumā auga ļoti strauji: 1835. gada jūnijā tajā bija gandrīz 200 sējumu³³; pēc gada, 1836. gada jūnijā, 904 darbi 696 sējumos un vairāk nekā 1304 neiesietu vienību.³⁴ Straujais pieaugums izskaidrojams arī ar to, ka tika nopirkta viņsaulē aizgājušā Lēdurgas–Turaidas mācītāja Johanna Švēdera (*Johann Gotthard Diedrich Schweder*, 1790–1833) privātbibliotēka, kurā bija

²⁶ GGA. Fünfzehnte monatliche Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee=Gouvernements. Riga, den 11ten März. *Zuschauer*, Nr. 4351, 1836, S. 212.

²⁷ *Calendarium historicum conscriptum a Paulo Ebero Kitthingensi, et recens ab eodem auctum*. Witebergae Excusum typis haeredum Georgii Rhau, M. D. LXVIII [1564].

²⁸ Šis iespieddarbs, tāpat kā vairākas citas RVSPBB grāmatas ar marginālījām, glabājas RVSPB fondā LNA LVVA. Sk.: LNA LVVA, 4038. fonds, 2. apr., 403. lieta.

²⁹ GGA. Zwanzigste monatliche Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Gouvernements. Riga, den 14. October. *Das Inland*, Nr. 44, 1836, Spalte 734.

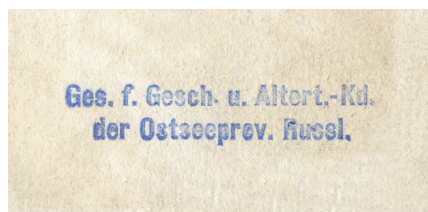
³⁰ GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands 1873*. Riga: Druck der Livländischen Gouvernements-Typographie, 1874, S. 49.

³¹ GGA. Nachfolgende Bitte und Aufforderung der Allerhöchst bestätigten Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee=Gouvernements. Riga, den 8. Dezember 1835. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 50, 1835, S. 395–396.

³² Turpat.

³³ GGA. Bericht der siebenten (vorbereitenden) Sitzung der für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen. Riga am 24. Juny 1835. *Literärischer Begleiter des Provinzialblattes*, Nr. 27–28, 1835, S. 58.

³⁴ GGA. Bericht über die Jahressitzungen der Allerhöchst bestätigten Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseegouvernements. (Schluß.). Achtzehnte (öffentliche) Sitzung in Riga am 25. Juny 1836, dem Geburtsfeste Sr. Kaiserlichen Majestät und Stiftungstage der Gesellschaft. *Das Inland*, Nr. 34, 1836, Spalte 575.

2 RVSPBB zīmogi grāmatās

508 sējumi un vēl 1158 neiesieti darbi³⁵ – šis krājums, kas ietvēra galvenokārt literatūru par Livoniju (Vidzemi un Igauniju, saīsināti šāds krājums tiek dēvēts par “Livonica”), veidoja biedrības bibliotēkas pamatu. **2**

1838. gada jūnijā bibliotēka bijusi atvērta lasītājiem. Krājums katalogizēts, sadalīts un sakārtots trīs nodaļās: iespieddarbi (5570 vienības), rokraksti (183 vienības) un noraksti (25 vienības).³⁶ Organizācijas 25. gadskārtā 1859. gadā bibliotēkas krājumā bija 6841 iespieddarbi un rokraksti, 325 attēli, 80 kartes, plāni un skatu kartes, 59 dokumenti un 500 ģerboņi³⁷. Tas liecina, ka 40.–50. gados bibliotēka vairs neauga tik strauji kā agrāk, taču krājums bija kļuvis daudzveidīgāks. Sākotnējā iecere bija publiskos un privātos, ar atsevišķām personām un ģimenēm saistītos dokumentus, kā arī portretus, plānus un kartes uzkrāt muzejā vai arhīvā³⁸,

³⁵ Pēc citām ziņām – 763 darbus. Sk.: GGA. Zur Geschichte der Gesellschaft in den Jahren 1834 bis 1884. *Rigasche Stadtblätter [Festnummer zum Jubiläum der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Rußlands]*, Nr. 49, 1884, S. 446. Tas pats apjoms norādīts: GGA. Zur Geschichte der Gesellschaft von ihrem Beginn bis zum 6. December 1836. *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurland's*. Bd. 1. Riga und Leipzig: Eduard Frantzen's Buchhandlung, 1840, S. 14.

³⁶ GGA. Sieben und dreißigste öffentliche Sitzung in Riga, am 25. Junius 1838, dem Stiftungstage dem Gesellschaft. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 27, 1838, S. 212.

³⁷ Poelchau, P. A. Zur Feier des fünf und zwanzigjährigen Bestehens der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands am 7. December 1859. *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands*. Bd. 10, Heft 2. Riga: Nicolai Kymmel's Buchhandlung, 1863, S. 386–387.

³⁸ GGA. Nachfolgende Bitte und Aufforderung der Allerhöchst bestätigten Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee=Gouvernements. Riga, den 8. Dezember 1835. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 50, 1835, S. 395–396.

taču vismaz daļa tika glabāta arī bibliotēkā³⁹. Atsevišķa, mērķtiecīgi komplektēta bibliotēkas daļa bija dokumentu noraksti, kas straujāku pieaugumu piedzīvoja 1912. gadā, biedrībai iegūstot 40 mapes ar senu, 12.–16. gadsimta dokumentu tekstu un regestu norakstiem no Vidzemes Landrātu kolēģijas. Tos Dānijas un Zviedrijas arhīvos bija norakstījis Rīgā dzimušais vēsturnieks Karls Širens (*Carl Christian Gerhard Schirren*, 1826–1910).⁴⁰

Sākumā arī bibliotekārs, tāpat kā prezidents, kasieris, sekretārs un muzeja inspektors, bija ievēlējams ik gadu, bet kopš 1839. gada viņa darbības termiņš tika pagarināts līdz trim gadiem.⁴¹ Bibliotekāra uzdevums bija saņemt no sekretāra bibliotēkai paredzētās grāmatas, cita veida publikācijas, kā arī rokrakstus, veidot sistemātisko katalogu un uzturēt krājumu vislabākajā kārtībā. Viņa pienākumos ietilpa arī ieteikt direkcijai, kā komplektēt krājumu un mainīties ar dubletiem.⁴² Patiesībā pienākumu loks bija daudz plašāks: bibliotekāram bija jānodrošina visi bibliotēkas pamatprocesi (grāmatu un manuskriptu komplektēšana, inventarizācija, katalogizācija, grāmatu iesiešana, iespieddarbu apmaiņa, dubletu pārdošana, lasītāju apkalpošana, pārskatu sastādīšana un bibliotēkas korespondence), turklāt jāpilda arī

citi direkcijas uzticētie pienākumi, piemēram, jāvada ekskursijas muzejā.⁴³ Vissarežģītākais uzdevums bija mērķtiecīga “Baltica” krājuma pilnveide, pēc iespējas apzinot un iegūstot trūkstošos izdevumus, tas bija pa spēkam vienīgi pieredzējušam un kvalificētam bibliotekāram.⁴⁴ Tādēļ saprotams, ka 20. gadsimta sākumā bibliotekāram jau bija noteikts darba laiks (divas stundas dienā) un atlīdzība – 750 rubļi gadā.

Augusta Vilhelma Buholca devums

Bibliotēkas attīstībā sevišķa nozīme bija pedagogam, kolekcionāram Augustam Vilhelmam Buholcam (*August Wilhelm Buchholtz*, 1803–1875). Viņš bija viens no biedrības dibinātājiem, ieņēmis gan prezidenta (1860–1875), gan ilglaicīgi (1839–1860) bibliotekāra amatu, neilgi bijis organizācijas sekretārs.⁴⁵ Jau kopš 1827. gada Buholcs bija iesaistījies arī Latviešu literārajā jeb Draugu biedrībā (*Lettisch-literarische Gesellschaft*), kur vairāk nekā 30 gadus pildīja sekretāra (1838–1867), bibliotekāra (1830?–1873?) un kasiera pienākumus. Šajā biedrībā viņš centās izveidot pēc iespējas pilnīgu latviešu literatūras krājumu, apzinot un

³⁹ Daļa karšu un ilustratīvā materiāla nonāca muzejā eksponēšanas vajadzībām.

⁴⁰ GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1912*. Rīga: Druck von W. F. Häcker, 1914, S. 138.

⁴¹ Termiņa pagarinājums neattiecās uz direktoriem, kas bija ievēlējami ik gadu. Sk.: GGA. 42ste allgemeine, feierliche und öffentliche, am 25. Junius, dem Geburtsfeste Sr. Majestät des Kaisers. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 28, 1839, S. 252.

⁴² 19.–20. gadsimta mijā biedru skaits pārsniedza pustūkstoti. Sk.: GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1899*. Rīga: Druck von W. F. Häcker, 1900, S. 209.

⁴³ Fehre, E. Anstellungsbedingungen für den I. Bibliothekar der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde. Rīga, den 10. April 1913. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 5. l., 7. lp.

⁴⁴ GGA. Instruktion für den I. Bibliothekar, 1913. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 5. l., 8. lp.

⁴⁵ Berkholz, G. *Die Jubelfeier der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands am 6. December 1884*. Rīga: W. F. Häcker, 1885, S. 11.

3 Martins Gotlībs Agapetuss Loders. "Gudrības grāmatīna ar jautāšanām un atbildēšanām par atvieglināšanu tiem, kas pirmā mācībā nāk". Rūjiena: Gustavs Bergmanis, 1790. RVSPBB eksemplārs, kas iegūts no A. V. Buholca personīgā krājuma, par ko liecina viņa ieraksts grāmatas iekšvākā. LNB krājums. Foto: Madara Gritāne

iekļaujot tajā arī seniespiedumus.⁴⁶ Turklāt gan- drīz divus gadu desmitus, no 1855. gada febr- uāra līdz 1873. gadam, viņš bija arī Vidzemes bruņniecības bibliotekārs, kurš uzņēmas orga- nizācijas apjomīgās bibliotēkas sakārtošanu un katalogizāciju.

RVSPBB izaugsmē Buholcam bija svarīga loma: viņš sakārtoja bibliotēku, rūpējās par iespējami pilnīgu Baltijas autoru un viņu ies- pieddarbu krājuma izveidi un katalogizāciju, veltidams šim darbam dienu no dienas līdz pat pēdējiem dzīves gadiem⁴⁷, kad Doma muzeja nama stāvo trepju dēļ viņam bibliotēka vairs nebija sasniedzama. A. V. Buholca lielākais nopelns: 19. gadsimta 70. gados biedrība no Vidzemes bruņniecības pārņēma glabāšanā Rīgas Jāņa latviešu draudzes virsmācītāja Hermaņa Johana Treija (*Johannes Hermann Treu*, 1794–1849) privātbibliotēkas daļu⁴⁸, kurai

⁴⁶ Latviešu literārās biedrības goda biedrs kopš 1863. gada. Šīs biedrības bibliotēku, kā arī apjomīgās privātkolekcijas Buholcs bija izvietojis savā namā Lielā Aleksandra ielā (mūsdienās – Brīvības iela), kur bija atvērta arī viņa skola. Nozīmīgs Buholca sasniegums – 1868. gadā pēc ilgākiem meklējumiem viņam izdevās Kēnigsbergas Universitātes bibliotēkā atrast ziņas par vienu no vecākajām latviešu grāmatām – M. Lutera 1586. gada "Enhiridijs. Mazais katehisms jeb kristīgā audzināšana". Sk.: Bucholtz, A. W. Die ätesten lettischen Druckschriften. *Magazin, herausgegeben von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft*. Bd. 14, Stück 1, 1868, S. 146–152.

⁴⁷ GGA. Zur Geschichte der Gesellschaft in den Jahren 1834 bis 1884. *Rigasche Stadtblätter [Festnummer zum Jubiläum der Gesellschaft für Alterthumskunde der Ostsee Provinzen Russlands]*, Nr. 49, 1884, S. 448.

⁴⁸ Jaunuzceltajā Vidzemes bruņniecības namā izvietoja tikai to krājuma daļu, kas visplašākā nozīmē bija saistīta ar Livonijas vēsturi, ģeogrāfiju, tiesībām; pārējo nozaru literatūru nodeva glabāšanā biedrībai. Treija bibliotēka RVSPBB bija deponējums, jo īpašumtiesības palika Vidzemes bruņniecībai. Sk.: Livländische Ritterschaft. *Verzeichnis der Bibliothek der livländischen Ritterschaft: als Manuscript gedruckt auf Verfügen des Adels-Convents: Vorerinnerung von A. Buchholtz*. Leipzig: [o. N.], 1872, [III.]–IV. lpp.

jaunuzceltajā Vidzemes bruņniecības namā neatradās vieta.⁴⁹

Treija privātbibliotēkas daļu Vidzemes bruņniecība bija iegādājusies 1853. gadā, un tā kļuva par organizācijas bibliotēkas kodolu. Savukārt Treija bibliotēkas pamats bija viņa bijušā skolotāja, patrona Liborija fon Bergmaņa bibliotēka (ap 8000–9000 sējumu), ko Treijs bija nopircis 1824. gadā un kurā bija vērtīgi iespieddarbi, rokraksti par Baltijas vēsturi un topogrāfiju, literatūru un valodniecību, kā arī teoloģiju. Bergmaņa krājumu Treijs bija trīskārt palielinājis un atvēris izmantošanai vēstures un valodniecības pētniekiem. Treija bibliotēka kopumā bijusi ļoti apjomīga – vismaz 27 000 sējumu.⁵⁰

Pateicoties Buholcam, RVSPB nonāca arī ievērojamā mācītāja, kolekcionāra, grāmatiespiedēja Gustava Bergmaņa (*Gustav von Bergmann*, 1749–1814) bibliotēkas daļa, kurā bija Rūjienā tapušie iespiedumi, arī darbi latviešu valodā. **3** Tos Buholcs ieguvus no mācītāja vecākā dēla, Rūjienas mācītāja Benjamina Bergmaņa (*Benjamin Fürchtegott Balthasar von Bergmann*, 1772–1856), ar kuru Buholcu saistīja radniecība un kurš arī bija viens no RVSPB dibinātājiem.⁵¹ No citiem Buholca darbības laikā iegūtajiem privātkrājumiem vēl izceļama kurzemnieka fon Klopmana bibliotēka, kurā bijuši

Kurzemes topogrāfijas retumi un dažādi daudz-sējumu darbi. Dažus gadus vēlāk, 1859. gadā, biedriba saņēma vēl vienu dāvinājumu no Kurzemes – vēstures literatūru no aizsaulē aizgājušā Landzes un Užavas draudzes mācītāja Teodora Kalmeijera (*Johann August Theodor Kallmeyer*, 1809–1859) bibliotēkas.⁵² Krājums – vien divsimt piecdesmit sējumu – gan nebija liels, tomēr vērtīgs, jo veidots tā izveidotāja galvenajā izziņas laukā – Kurzemes baznīcas vēsturē.⁵³ Tādējādi biedrības bibliotēka varēja kalpot arvien plašākiem Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes vēstures pētījumiem.

Kļūstot par RVSPB prezidentu, Buholcs centās paplašināt sakarus ar Baltijas, Somijas un Krievijas zinātniskajām un literārajām biedrībām, kā arī radniecīgām organizācijām Vācijā, Dānijā, Austrijā, Šveicē, ASV un citās valstīs. Buholcam aizejot mūžībā, RVSPB sadarbības partneru skaits bija trīskārt palielinājies (89) un turpināja augt. 1910. gadā iespieddarbu, arī dubletu apmaiņa norisa jau ar 210 zinātniskām institūcijām (no tām gandrīz divas trešdaļas atradās ārzemēs).⁵⁴ Daļa RVSPB izdevumu apmaiņā bija tik pieprasīta, ka nebija iespējams visus pieprasījumus apmierināt.

⁴⁹ GGA. Zur Geschichte der Gesellschaft in den Jahren 1834 bis 1884. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 49, 1884, S. 450.

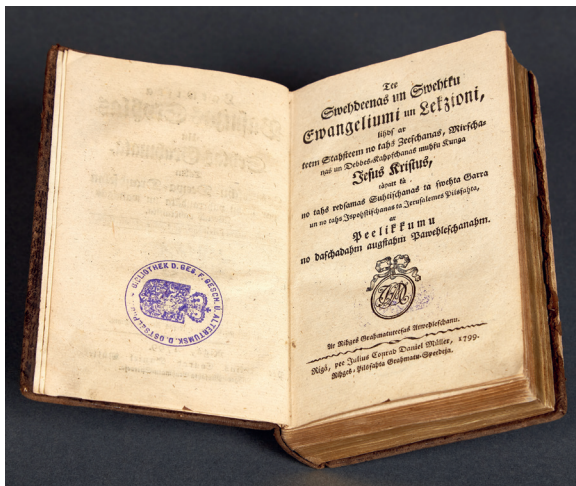
⁵⁰ Treija bibliotēkā, izņemot dabaszinātņu daļu, bijis 25 612 nosaukumu (*Nummern*), no tiem 9412 nosaukumi attiecināmi uz iekšzemes vēsturi. Bibliotēka ietvērusi arī diezgan daudz rokrakstu. Tā kā Vidzemes bruņniecība iegādājusies ap 25 000 sējumu par 4000 rubļiem, domājams, tās īpašumā nonāca ne tikai "Livonica", bet arī citas bibliotēkas tematiskās sadaļas. Atlikusi Treija bibliotēkas daļa izolīta Leipciģā un izklīdēta dažādās pasaules krātuvēs. Sk.: I. Die Bibliothek des weiland Pastor Hermann Treu. *Das Inland*, Nr. 49, 1851, Spalte 859.

⁵¹ Bergmann, E. von. *Von unseren Vorfahren: Eine Familien-Chronik*. Erster Theil. Berlin: Gedruckt bei L. Schumacher, 1896, S. 204.

⁵² GGA. Theodor Kallmeyer's Schriften. *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*. Bd. 10, Heft 1. Riga: Nicolai Kymmels Buchhandlung, 1861, S. 51–54.

⁵³ GGA. *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*. Bd. 10, Heft 1. Riga: Nicolai Kymmels Buchhandlung, 1861, S. 193.

⁵⁴ GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1910*. Riga: Druck von W. F. Häcker, 1911, S. 237.

4 “Tie Svētdienas un Svētku Evanģēlijumi un lekcioni, līdz ar tiem Stāstiem no tās Ciešanas, Miršanas un Debeskāpšanas mūsu Kunga Jēzus Kristus, tāpat kā no tās redzamas Sūtīšanas tā svēta Gara un no tās Izpostīšanas tā Jeruzalemes pilsāta, ar Pielikumu no dažādām augstām Pavēlēšanām”. Rīga: *Julius Conrad Daniel Müller*, 1799. RVSPBB eksemplārs LNB krājumā. Foto: Madara Gritāne

Biedrības bibliotēkā strādājuši arī A. V. Buholca dēli: vispirms jurists Augusts Buholcs (1847–1882; bibliotekārs no 1873. līdz 1881. gadam)⁵⁵, pēc viņa – Ārends Buholcs (1857–1938; bibliotekārs no 1881. līdz 1889. gadam). No Ā. Buholca 1902. gadā biedrība saņēma viņa brāļa, RVSPB direktora (1883–?), pilsētas numismātikas kabineta konservatora Antona Buholca (1848–1901) privātbibliotēkas daļu, kurā dominējuši darbi par numismātiku.⁵⁶ Turklāt Antons Buholcs bija izveidojis Baltijas ainavu un ievērojamo personību portretu krājumu, kas līdz ar viņa rokrakstu kolekciju nonāca RVSPBB.⁵⁷

Bibliotēka 20. gadsimta sākumā

1910. gadā biedrības bibliotekārs, Rīgas pilsētas arhivāra palīgs Eduards Fēre (*Eduard Johannes Fehre*, 1862–1915) kā svarīgākās no daļas izcēla: “Livonica” (avoti, pētījumi, publikācijas), Kurzemes hercogistes dokumenti, Krievijas un Polijas, Zviedrijas, Dānijas, Prūsijas vēsture, Baltijas arheoloģija un senvēsture, numismātika, heraldika, sfragistika, ģeoloģija, valodniecība un leksika, daiļliteratūra, māksla, Rīgas pirmiespiedumi (N. Mollīna darbi) un Rūjienas (G. Bergmaņa) iespiedumi, Tērbatas Universitāte, studentu korporācijas, skolas, Rīgas teātris (programmas kopš 1794. gada), brīvmūrniecība Baltijā un Krievijā, Baltijas

⁵⁵ Bijijs arī Vidzemes bruņniecības bibliotekārs no 1875. līdz 1879. gadam. Buholcu ģimenes devums RVSPBB lielā mērā apkopots publikācijā: Buchholtz, A. Dr. August Buchholtz und seine Söhne in der Altertumsgesellschaft. *Mitteilungen aus der baltischen Geschichte*. Bd. 1, Heft 3. Rīga: Verlag E. Bruhns, Buchhandlung, 1939, S. 4–32.

⁵⁶ GGA. 661. Versammlung vom 8. Mai 1902. *Düna Zeitung*, Nr. 120, 1902, S. 5.

⁵⁷ Bruiningk, H. von. Dr. phil. Anton Buchholtz. *Rigasche Rundschau: Illustrierte Beilage der Rigaschen Rundschau*, Nr. 10, 1901, S. 85–90. 1935. gadā Antona Buholca rokraksti līdz ar citiem biedrības rokrakstiem un arhīvu nonāca Latvijas Valsts arhīvā.

kalendāri un adrešu grāmatas. Bagāts bijis arī teoloģijas literatūras krājums, kurā atsevišķā – himnoloģijas – nodaļā apkopotas dziesmu grāmatas vācu, latviešu un igauņu valodā; sprediķi un svinību sacerējumi. 4 Ievēribas cienīgs bijis arī Baltijas guberņu organizāciju, sevišķi Rīgas komunālo iestāžu, materiālu krājums.⁵⁸

Tā kā bibliotēkas daudzpusīgās funkcijas vienam darbiniekam kļuva arvien grūtāk izpildāmas, 1912. gada 6. decembrī biedru sapulce nolēma pieņemt darbā otru bibliotekāru. Par to kļuva organizācijas biedrs, grāmatirtgotājs, publicists un novadpētnieks Frīdrihs Vilhelms Heine (*Friedrich Wilhelm Heine*, 1871–1917).⁵⁹ Arī viņam tika noteikts atalgojums – 750 rubļu gadā.

Pirmā (galvenā) bibliotekāra pārziņā bija darbu sadale bibliotēkā, grāmatu krājuma komplektēšana, saziņa ar grāmatirtgotājiem, iesējējiem, korespondence ar grāmatu apmaiņas partneriem, brīvprātīgo palīgu vadīšana, kā arī citi bibliotekārie procesi.⁶⁰ Otrā bibliotekāra galvenais uzdevums bija “vecā” krājuma kārtošana un katalogizēšana, pēc vajadzības piedaloties arī krājuma komplektēšanā.⁶¹

Bibliotēkas kārtošanā un katalogizēšanas darbos sistemātiski tika iesaistīti arī brīvprātīgie palīgi. Piemēram, 1910. gadā attēlu

krājuma sakārtošanu un apstrādi uzņēmās trīs izglītotu, sabiedriski aktīvu dāmu grupas (kopumā 13 personas),⁶² turklāt liela daļa turpināja darbu arī nākamajos gados. Ilgāku laiku krājuma katalogizēšanā iesaistījās arī bijušais Cēsu apriņķa II draudzes tiesas priekšsēdētājs Heinrihs fon Zengbušs (*Heinrich Konrad von Sengbusch*, 1844–1919)⁶³.

Turklāt vismaz trīs gadus (1911–1913) bibliotēkā bija vēl viens algots bibliotekāra palīgs – Rīgas apgabaltiesas arhivāra palīgs latvietis Voldemārs Brože (*Brosche*, arī Brože, 1855–1941). Viņš sakārtoja lielāko daļu bibliotēkas tematisko nodaļu, laikrakstu krājumu, kā arī apmaiņai paredzēto biedrības izdevumu kopu. 1911. gada darbības pārskatā atzīts, ka Brože strādājis ar degsmi un izpratni. Ērtāk un pārskatāmāk tika iekārtots rokkrakstu fonds, visi sējumi sanumurēti un iesieti cietos vākos.⁶⁴

Darbojoties diviem algotiem bibliotekāriem un pastāvīgam brīvprātīgo palīgu pulkam, 20. gadsimta pirmajā pusē RVSPBB attīstījās straujāk. 1913. gadā laikrakstā “Revalsche Zeitung” tā ierindota četru lielāko Baltijas bibliotēku skaitā, aiz Tērbatas Universitātes bibliotēkas, Rīgas pilsētas bibliotēkas un Rīgas Politehnikuma bibliotēkas. RVSPBB

⁵⁸ 75 Jahre Arbeit der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands zu Riga. *Rigascher Almanach für 1910*. Riga: W. F. Häcker, 1910, S. 117–119.

⁵⁹ Iestājies biedrībā 1911. gadā. (GGA. 756. (Jahres-) Sitzung am 6. Dezember 1912. In: *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1912*. Riga: Druck von W. F. Häcker, 1913, S. 406.) Darbojās bibliotēkā Pirmā pasaules kara laikā (biedrības otrā bibliotekāra amatā līdz 1915. gadam, no 1915. gada oktobra līdz 1917. gada jūlijam bija bibliotēkas vadītājs).

⁶⁰ GGA. Pirmā bibliotekāra [E. Fēres] pienākumu uzskaitījums: [melnraksts; bez datuma]. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 5. l., 26. lp.

⁶¹ GGA. Anstellungsbedingungen für den II. Bibliothekar. 06.12.1912. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 5. l., 26. lp.

⁶² GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1910*. Riga: Druck der Livländischen Gouvernements-Typographie, 1911, S. 236–237.

⁶³ Turpat. Zengbušs bija diskreditēts tiesnesis, jo apsūdzēts likuma pārkāpšanā (iejaucies Vietalvas pagasta valdes vēlēšanās un 1883. gadā panācis pagasta valdes rakstveža Andreja Jankava (8471–1942) atcelšanu no amata), paudis klaju necieņu pret vietējiem latviešu zemniekiem. Sk.: Vor dem Livländischen Hofgericht. *Düna Zeitung*, Nr. 252, 1889, S. 3.

⁶⁴ GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1911*. Riga: Druck von W. F. Häcker, 1912, S. 425.

tolaik bija jau aptuveni 35 000 grāmatu un 1400 rokrakstu.⁶⁵

1913. gadā bibliotēkas telpas tika izremontētas, iegādāts liels skapis apjomīgās grafikas kolekcijas izvietojšanai, iekārtota lasītava, ierīkots elektriskais apgaismojums, kas deva iespēju biedriem atvērt arī lasāmgaldus, kur trīs reizes nedēļā vakaros varēja lasīt jaunāko zinātnisko periodiku (1913. gadā bibliotēka abonēja 14 žurnālus).⁶⁶ Lasītavā tika izvietots arī rokasgrāmatu krājums un visbiežāk izmantotās krājuma nodaļas, piemēram, "Livonica", "Genealoģija", "Baznīcas vēsture" un "Jurisprudence". 1913. gadā tika apstiprināti jauni bibliotēkas lietošanas noteikumi un uzsākta bibliotēkas statistikas veidošana.⁶⁷ Gada laikā bibliotēkā bija 537 apmeklētāju, tostarp vairāki ārvalstu zinātnieki.

1913. gada decembrī biedrībā jau bija pustūkstotis (501) biedru.⁶⁸ Muzeja un bibliotēkas uzturēšanai, arī jaunizdevumu komplektēšanai un grāmatiesiešanai, tika atvēlēti 2244 rubļi.⁶⁹ Līdzekļi organizācijas darbībai tika iegūti ne tikai no biedru iemaksām un naudas ziedojumiem, bet arī pārdodot publikācijas un bibliotēkas dubletus.⁷⁰ Tomēr, tāpat kā iepriekšējās desmitgadēs, bibliotēku papildināja galvenokārt dāvinājumi (83 vienības), pirkumu bija mazāk (54).⁷¹

Nav plašu ziņu par biedrības darbu un tās bibliotēku Pirmajā pasaules karā. Tā priekšvakarā, 1914. gada sākumā, darbs vēl bija diezgan intensīvs. Bibliotēka

saņēma iespaidīgu dāvinājumu no biedrības biedra jurista, Rīgas vēstures pētnieka Augusta fon Bulmerinka (*August Michael von Bulmerincq*, 1859–1933) – 600 sējumu, lielākoties grāmatas, kuru līdz šim bibliotēkā bija trūcis.⁷² Arī vēlāk bibliotēka nebija gluži pamesta, vispirms par to gādāja Heine, pēc viņa nāves – brīvprātīgais palīgs Zengbušs, līdz arī viņš aizgāja mūžībā.⁷³ Sistemātisku darbību biedrība atsāka tikai 1919. gada septembrī, kad Rīgā karadarbība jau bija beigusies un vairākus mēnešus tajā darbojās K. Ulmaņa vadītā Pagaidu valdība.

Neatkarīgajā Latvijas Republikā biedrība centās turpināt trīs galvenos pamatvirzienus: Baltijas vēstures avotu vākšanu, pētniecību un publicēšanu.⁷⁴ Izdevējdarbību biedrība atsāka 1921. gadā, taču tā vairs nebija tik plaša kā iepriekš. Piemēram, biedrības ziņojumu krājumi "Mitteilungen aus der livländischen Geschichte" un "Sitzungsberichte" iznāca neregulāri⁷⁵, turklāt tie vairs neietvēra aktuālos biedrības darbības pārskatus. Tikai vienu reizi tika izdots Baltijas vēstures literatūras rādītājs "Bibliographie der baltischen Heimatkunde (Riga: Verlag von N. Kymmell, 1924), kaut gan pirms kara Baltijas vēstures bibliogrāfija ar nosaukumu "Livländische Geschichtsliteratur" bija

⁶⁵ Laikrakstā norādīts kļūdainais skaitlis – 14 000 rokrakstu. Sk.: Von den Bücherschätzen der Baltischen Bibliotheken. *Revalsche Zeitung*, Nr. 214, 1913, S. 2.

⁶⁶ GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1913*. Riga: Druck von W. F. Häcker, 1914, S. 267.

⁶⁷ Turpat, 268. lpp.

⁶⁸ Turpat, 262. lpp.

⁶⁹ Turpat, 263. lpp.

⁷⁰ Turpat.

⁷¹ Turpat, 268. lpp.

⁷² GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga aus dem Jahre 1914 (Januar–Mai)*. Riga: Druck von W. F. Häcker, 1914–1921, S. 20.

⁷³ GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga: Vorträge zur Hundertjahrfeier am 6.–9. Dezember 1934*. Riga: Buchdruckerei W. P. Häcker, 1936, S. XXIV–XXV.

⁷⁴ GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga: Vorträge aus dem Jahre 1930/31*. Riga: Druck von W. P. Häcker, 1931, S. 1.

⁷⁵ Rakstu krājumam "Mitteilungen aus der livländischen Geschichte" no 1921. līdz 1937. gadam iznāca tikai pieci sējumi, bet "Sitzungsberichte" izdoti tikai trīs sešu ziņojumu apkopojumi – 1931., 1935. un 1936. gadā.

iznākusi ik gadu (1880–1913). Taču sistemātiski tika turpināta Livonijas vēstures avotu krājuma “Akten und Rezesse der livländischen Ständetage mit Unterstützung der baltischen Ritterschaften und Städte (1304–1459)” izdošana.⁷⁶ Tas bija RVSPB nozīmīgākais sasniegums šajā laikposmā, jo edīciju sagatavošanā bija iesaistāmi augsti kvalificēti vēsturnieki, tā bija ļoti laikietilpīga un līdz ar to – dārga.

1920. gada janvārī Vidzemes Landrātu kolēģija pēc Vidzemes bruņniecības bibliotēkas inspektora Hermana fon Bruininga (*Gottfried Robert Hermann von Bruiningk*, 1849–1927) priekšlikuma ierosināja RVSPB pārņemt Vidzemes bruņniecības bibliotēkas rokrakstus un iespieddarbus, izņemot tos, kas būtu nepieciešami ģenealoģijas un tiesībvēstures izziņai. Pamatojums – Vidzemes bruņniecības bibliotēkas telpās bija izvietota kanceleja, tāpēc ilgstošs pētniecisks darbs tajā nebija iespējams.⁷⁷ Saskaņā ar vēsturnieces K. Zaļumas aplēsēm 1920. gada rudenī RVSPB pārņēma ap 9000 Vidzemes bruņniecības bibliotēkas sējumu.⁷⁸ Apjomīgā krājuma nonākšanu biedrībā apliecina arī RVSPBB dāvāto un pirktu grāmatu saraksts, kas glabājas LNA LVVA.⁷⁹ Iegūto vērtību skaitā bija ne tikai grāmatas, preses izdevumi, bet arī rokraksti, piemēram, Kēnigsbergā izgatavotu Livonijas vēsturisko dokumentu norakstu apkopojums daudzos sējumos “*Corpus historico – diplomaticum*”, četrus sējumu

rokraksts “*Zur Livländische Diplomatik*”, “*Hiärns Collectanea*”, Karla Širena rokraksti.⁸⁰ Vidzemes bruņniecība bija ļoti ieinteresēta Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes viduslaiku vēstures avotu krājuma “*Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch*” tālākā izdošanā, jo secīgajā un bagātīgajā 1093.–1510. gada dokumentu publicējumā virknē bija pārrāvums: nebija ietverti 15. gadsimta otrās puses (1472–1494) dokumenti.⁸¹ Šī posma materiālu vākšana gan bija uzsākta, taču nepabeigta. Kopš 1926. gada RVSPB ar Rīgas pilsētas, Kultūras fonda un “*Deutsche Volksgemeinschaft*” finansiālu atbalstu rīkoja gadskārtējus ārzemju arhīvu apmeklējumus, lai veidotu Kurzemes vēstures avotu norakstu krājumus. Tomēr organizācijas vadības skatījumā līdzekļu atsevišķu pētījumu veikšanai un publicēšanai aizvien nebija pietiekami.⁸²

Bibliotēkas sakārtošana gan bijusi jāveic tikpat kā no jauna, un pirmajos gados telpas pat

⁷⁶ Pirmā sējuma 2.–6. burtnīca (1304.–1458. gada dokumenti) iznāca 1923., 1926. un 1930. gadā, savukārt otrā sējuma divas burtnīcas (1460.–1472. gada dokumenti) nāca klajā 1934. un 1938. gadā. Trešais sējums (1494.–1535. gada dokumenti) jau bija izdots agrāk, 1910. gadā.

⁷⁷ Livländisches Landratskollegium. An den Präsidenten der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde in Riga Herrn Mag. A. Feuereisen: noraksts 31.01.1920. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 166. l., 23. lp.

⁷⁸ Zaļuma, K. *Neredzamā bibliotēka*, 92. lpp.

⁷⁹ Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrība. 1917.–1928. Dāvāto un pirktu grāmatu saraksts. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 148. l.

⁸⁰ Livländisches Landratskollegium. An den Präsidenten der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde in Riga Herrn Mag. A. Feuereisen: noraksts 31.01.1920, 23.–24. lp.; Livländisches Landratskollegium. An den Präsidenten der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde in Riga Herrn Mag. A. Feuereisen: noraksts 05.02.1920. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 166. l., 28.–29. lp. RVSPB nododamo manuskriptu sarakstā ietverta arī “*Livonijas Atskaņu hronika*”, ko Vidzemes bruņniecības bibliotēkars 1919. gadā, it kā lai pasargātu to no boļševikiem, paņēmis sev līdzī uz ārzemēm. Manuskripts joprojām nav atrasts. Sk.: Strenga, G. *Atskaņu hronika*. No: *Nacionālā enciklopēdija*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/29015-Atska%C5%86u-hronika> [skatīts 16.09.2024.].

⁸¹ No 1852. līdz 1914. gadam bija izdoti 12 sējumi I daļā (dokumenti par 1093. gadu) un trīs sējumi II daļā (dokumenti līdz 1510. gadam, ietverot dokumentus no dažādiem arhīviem un bibliotēkām par 1093.–1510. gadu).

⁸² Feuereisen, A. *Die Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga in ihrem Wiederaufbau 1923–1928*. Riga: R. Ruetz & Ko, [ca 1929], S. 3.

netika apkurinātas.⁸³ Taču darbu turpināja divi (vēlāk – trīs) bibliotekāri, kā arī brīvprātīgie palīgi. Tika nodrošināta lasītāju apkalpošana. Piemēram, 1936. gadā bibliotēka bija atvērta 4–5 stundas gandrīz ik dienu (vairāk nekā 220 dienas gadā), kopumā apkalpojot 2538 personas. Arī krājuma pieaugums bija ievērojams: 1936. gadā – 762 vienības, kas bija iegūtas galvenokārt kā dāvinājumi un iespieddarbu apmaiņas ceļā (bibliotēkai bija 90 apmaiņas partneri), pirktas bija tikai 99 vienības.⁸⁴ Diezgan daudz līdzekļu bibliotēka ieguva, pār-dodot organizācijas publikācijas, kā arī dubletus. Piemēram, 1936. gadā šādi tika nopelnīti 360 lati.⁸⁵ Tā kā visiem bibliotekāriem bija maksājams atalgojums, turklāt bija nepieciešami līdzekļi komplektēšanai, grāmatiesiešanai un kancelejas piederumiem, bibliotēkas uzturēšanai vajadzēja gandrīz 5000 latu.⁸⁶

1932. gadā Latvijas Pieminekļu valde, pamatojoties uz aizsargājamo pieminekļu no-tiekšanas un pārraudzības tiesībām⁸⁷, veica pirmreizēju RVSPB arhīva (rokrakstu) un bibliotēkas inventāra grāmatu apskati⁸⁸ un nolēma gan arhīvu, gan bibliogrāfiskos retu-mus (neprecizējot, kādus), gan citas biedrībā

novietotās kultūras vērtības iekļaut Valsts aiz-sargājamo pieminekļu sarakstā.⁸⁹

1935. gada sākumā Pieminekļu val-de uzdeva diplomētajam vēsturniekam Robertam Malvesam (1905–1982) un Latvijas Universitātes studentam Vladimiram Grinbergam (1913–1999) izveidot RVSPB arhī-va aprakstu.⁹⁰ 5. septembrī Pieminekļu valdes sēdē organizācijas priekšsēdētājs, vēsturnieks Francis Balodis (1882–1947) ziņoja par biedrībā esošo pieminekļu “slikto aizsardzības stāvokli un ļoti trūcīgo kopšanu”, kas neesot uzlabota kopš pirmreizējās pārbaudes 1932. gadā. Kādā Izglītības ministrijas dokumentā uzsvērti dra-matiskie vērtību glabāšanas apstākļi: “[...] daļa dokumentu izrādījās sakrauta bez jebkādas kār-tības lielās kaudzēs ugunsnedrošos bēniņos ar vietām cauru jumtu, tādēļ daži dokumenti no lietus un mitruma ievērojami bojājušies, pussa-trūdējuši. Daži saiņi izrādījās vienkārši nekārti-bā sasviesti uz grīdas...”⁹¹ K. Zaļuma grāmatā “Neredzamā bibliotēka” publicētās fotogrāfijas, kas datētas ar 1934. gadu, tomēr vedina domāt, ka šis apraksts bija krietni pārspilēts: kaut gan vietumis krājums tiešām blīvi izvietots un tel-pām nepieciešams remonts, starp plauktu rin-dām saiņi novietoti glīti un kārtīgi.⁹²

5. septembrī Pieminekļu valdes sēdē tika pieņemts lēmums par arhīva (visu rokraksta

⁸³ Carl von Stern – achtzigjährig. *Rigasche Rundschau*, Nr. 23, 1939, S. 2.

⁸⁴ GGA. Bibliotheksbericht für 1936. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 15. lp.

⁸⁵ GGA. Einnahmen 1936. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 47. lp.

⁸⁶ 1937. gadā paredzētais bibliotekāru atalgojums: pirmajam bibliotekāram tas bija līdzvērtīgs vidēja līmeņa darbiniekam zinātniskā bibliotēkā – 150 latu mēnesī, otrs bibliotekārs saņēma vien 50, bet trešais darbinieks – 40 latu mēnesī (GGA. Pro 1937: Ausgaben. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 46. lp.).

⁸⁷ Likums par pieminekļu aizsardzību (pieņemts 1923. gada 26. jūnijā). *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, Nr. 11 (14.07.1923.), 186.–187. lpp.

⁸⁸ Zvirgzdiņš, K. Vācbaltiešu arhīvu pārņemšana valsts glabāšanā (1935. gada rudens). *Latvijas Arhīvi*, Nr. 3, 2009, 54. lpp. Sk. arī: Pieminekļu valde. Akts [par RVSPB inventāra grāmatām].

Rīga, 1932. gada 13., 15. augusts. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 144. l., 16. lp.; Pieminekļu valde. Akts Nr. 1: [par RVSPB un Doma muzeja pieminekļu apskati]. Rīga 01.07.1932. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 144. l., 17.–18. lp.

⁸⁹ Pieminekļu valde. Rīkojums Nr. 1051 1932. gada 6. septembrī. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 201, 1932, 1. lpp.

⁹⁰ Pieminekļu valde. Iesniegums prof. A. Tentelim par RVSPB arhīva aprakstīšanu. 1935. gada februāris. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 166. l., 58. lp.

⁹¹ Izglītības ministrija. Sakarā ar dažiem rakstiem ārzemes vācu avīzēs Izglītības ministrija paskaidro [melnraksts]. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 144. l., 37. lp.

⁹² Zaļuma, K. *Neredzamā bibliotēka*, 50., 52. lpp.

dokumentu) pārvešanu uz Latvijas Valsts arhīvu⁹³, kur bija atsevišķi noslēdzamas “ugunsdrošas dzelzsbetona telpas ar labi izbūvētiem plauktiem un pienācīgi ierīkotu apkuri”⁹⁴. Jau nākamajā dienā Pieminekļu valdes pārstāvji ieradās RVSPB un, pamatojoties uz “Noteikumu par pieminekļu aizsardzību” 20. paragrāfu – ja kustamie pieminekļi netiek pienācīgi kopti, tos var pārņemt valsts –, aizzīmogoja arhīva telpas un paziņoja par tā pārvietošanu uz Latvijas Valsts arhīvu.⁹⁵ Materiālu apzināšana un saiņošana, piedaloties Pieminekļu valdes, RVSPB, Valsts arhīva pārstāvjiem un Rīgas prefektūras iecirkņa uzraugam, ritēja trīs dienas.⁹⁶ Tika pārbaudīti ne vien bēniņi un atsevišķā rokrakstu krātuve, bet arī bibliotēka, jo liela daļa rokrakstu bija izvietoti tur atbilstošās tematiskajās nodaļās. Jāuzsver, ka Valsts arhīva pārņemto materiālu skaitā bija arī vācu un krievu militārās kartes. Tas nozīmē, ka RVSPBB dališana faktiski tika uzsākta jau 1935. gadā. Vēsturnieks Gunārs Melderis, izpētot RVSPB rokrakstu kartiņšveida un grāmatveida katalogus, secinājis, ka RVSPB rokrakstu krājumā tolaik vajadzēja būt 1633 darbiem vairāk nekā 2500 sējumos.⁹⁷ Kaut arī šie

skaitļi nav uzskatāmi par pilnīgi precīziem⁹⁸, tie liecina, ka biedrības rokrakstu, dokumentu norakstu, oriģināldokumentu krājums bija ievērojams.

1936. gada 14. janvārī ar īpašu likumu tika nodibināts Latvijas Vēstures institūts, kura uzdevums bija ne tikai vēstures pētniecība, darbu izdošana par vēsturi, bet arī vēstures avotu vākšana, arhīva un bibliotēkas veidošana.⁹⁹ Līdzīgi pirms aptuveni 100 gadiem publicētajam RVSPB uzsaukumam, arī Latvijas Vēstures institūts aicināja visas personas un iestādes sekmēt latviešu vēstures pētniecību un ziņot institūtam par visiem viņu rīcībā esošiem senrakstiem, dokumentiem, vēstulēm, memuāriem, piezīmēm, apcerējumiem, kas varētu būt noderīgi vēstures pētniekiem¹⁰⁰, lai tie pēc iespējas nonāktu institūta īpašumā. Tikpat svarīga “latviešu tautas likteņgaitu pilnīgai

⁹³ Pieminekļu valde. Izraksts no sēdes protokola. [Rīga], 05.09.1935. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 144. l., 33. lp.

⁹⁴ Izglītības ministrija. Sakarā ar dažiem rakstiem ārzemēs vācu avizēs Izglītības ministrija paskaidro [nedatēts melnraksts]. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 144. l., 37. lp.

⁹⁵ Zvirgzdiņš, K. Vācbaltiešu arhīvu pārņemšana valsts glabāšanā (1935. gada rudens), 57. lpp.

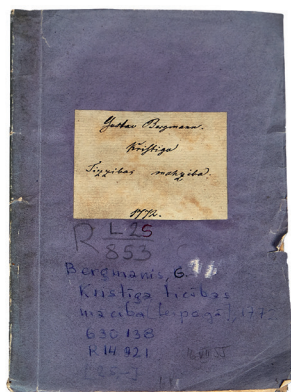
⁹⁶ Akts Nr. 5 [par RVSPB vēsturisko dokumentu pārņemšanu un pārvietošanu]: noraksts. Rīga, 17.09.1935. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 144. l., 123. lp.; Akts Nr. 8: noraksts. Rīga, 17.09.1935. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 144. l., 125.–126. lp.; Akts Nr. 11: noraksts. Rīga, 20.09.1935. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 144. l., 127.–128. lp.

⁹⁷ Melderis, G. RVSPB un tās kolekcija. LNB Rokrakstu vienkāršoti apstrādātais fonds (turpmāk – RXA) 52, Nr. 13, 7. lp.

⁹⁸ Daudzu katalogos reģistrēto rokrakstu trūcis. Iespējams, ka zudumi radušies arī tāpēc, ka līdz pat 20. gadsimta 30. gadiem ierasta prakse bija dokumentu, rokrakstu izsniegšana biedriem uz mājām, citām organizācijām un pētniekiem ne tikai iekšzemē, bet arī ārzemēs (turklāt izsniegums bieži pat netika fiksēts, netika kontrolēta izsniegto vērtību atdošana, sevišķi gadījumos, ja tās bija paņēmis biedrības direkcijas loceklis vai bibliotekārs). Sk. nodaļu “Private und öffentliche Sammlungen” grāmatā: Malinkec, M. *As rerum e tad ignem*, S. 222–241. Vēl 1935. gadā, kad notika RVSPB rokrakstu pārņemšana, lai nogādātu tos Latvijas Valsts arhīvā, izrādījās, ka biedrības prezidents Feiereizens bija paņēmis, šķiet, līdzīgu uz mājām vairākus desmitus oriģināldokumentu zinātniskā darba vajadzībām, ieskaitot Patkulu muižas 17. gadsimta dokumentus. Sk.: Feiereizens, A. Paskaidrojums Pieminekļa valdei: [noraksts]. Rīga, 20.09.1935. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 166. l., 59. lp.

⁹⁹ Apskats: [Likums par Latvijas vēstures institūtu; Latvijas vēstures institūta statūti]. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 1, 1937, 153.–156. lpp.

¹⁰⁰ Latvijas Vēstures institūts. Sirsnīgs aicinājums visiem Latvijas vēstures draugiem. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 1, 1937, 160. lpp.

- 5 Gustava Bergmaņa grāmatas “Kristīga Ticības Mācība” izdevumi no RVSPBB LNB krājuma. Pirmizdevums, kas iespiests Leipcigā [Johana Gotloba Imanuēla Breitkopfa tipogrāfijā] 1772. gadā, un ceturtais izdevums, ko 1803. gadā izdeva un iespieda autors Rūjienā

noskaidrošanai”¹⁰¹ bija zinātniska bibliotēka, tāpēc jau 1936. gadā bija vērojami centieni iegūt RVSPBB Latvijas Vēstures institūta pārziņā.

1936. gada martā RVSPB lūdza atļauju Pieminekļu valdei pārvietot savu bibliotēku uz jaunirējamām telpām Herdera institūta namā Elizabetes ielā 29, tā kā pilsētas valde bija līdzšinējo īres līgumu uzteikusi.¹⁰² 21. aprīlī tika saņemts atteikums.

RVSPBB darbinieki pēc saviem ieskatiem atlasīja un trīs atsevišķos slēgtos skapjos novietoja retumu kolekciju, kurā bija četras daļas: 1) *lettica* – izdevumi latviešu valodā, kas iznākuši līdz 18. gadsimtam; 2) Rīgas pirmās tipogrāfijas (Mollina) un Baltijas privātspiestuvju darbi; 3) dažādas izcelsmes un satūra eksemplāri; 4) Kurzemes hercogistes dokumenti (*Kurländische Staatschriften*).¹⁰³ 5

2. jūlijā biedrībā ieradās komisija, kuru vadīja Pieminekļu valdes pārstāvis profesors K. Straubergs (1890–1962), Valsts bibliotēkas direktors Mārtiņš Stumbergs (1872–1955) un Latvijas Universitātes bibliotēkas direktors Pēteris Ķīkaura (1886–1967), un kura iepazīnās ar bibliotēkas vispārējo stāvokli. Pēc šī apmeklējuma RVSPB 1936. gada 13. jūlijā saņēma norādījumu, ka par retumiem tiek uzskatīti nevis atsevišķi darbi, bet veselas nodaļas.¹⁰⁴ Tā kā šis norādījums biedrību nevarēja apmierināt, tā lūdza paskaidrojumu izglītības ministram A. Tentelim. Divas nedēļas vēlāk Pieminekļu valde atsūtīja savu darbinieku Malvesu, kam vajadzēja sastādīt retumu sarakstu, ko minētajai bibliotēkas komisijai būtu jāapstiprina. Malvess bibliotēkā pavadīja turpat trīs mēnešus (no 19. augusta līdz 13. novembrim),

¹⁰¹ Latvijas Vēstures institūts. Iesniegums izglītības ministram [J. Auškāpam par RVSPBB piešķiršanu]. Rīga, 09.12.1939. LNA LVVA, 1632. f., 2. apr., 957. l., 83. lpp.

¹⁰² RVSPB. Iesniegums izglītības ministram: [projekts], 1936. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 23. lp.

¹⁰³ GGA. Bibliotheksbericht für 1936. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 16. lp.

¹⁰⁴ GGA. Bibliotheksbericht für 1936. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 17. lp.

taču oficiālu, Pieminekļu valdes aizsardzībai pakļautu, bibliogrāfisko retumu sarakstu biedrība saņēma tikai 1937. gada decembrī¹⁰⁵, un tajā bija ietverti 2978 darbi¹⁰⁶. Retumu atlase un pārvietošana uz slēgtiem skapjiem tika uzsākta tūlīt pēc saraksta saņemšanas.¹⁰⁷ Turklāt tika izveidots periodisko izdevumu katalogs un noliktavā glabātās literatūras katalogs, veikta dubletu atlase no pamatkrājuma un to katalogizēšana.¹⁰⁸

1936. gada 7. septembrī Pieminekļu valde bija pieprasījusi biedrībai vienošanos ar Rīgas pilsētas valdi par bibliotēkas palikšanu līdzšinējā namā. Biedrībai izdevās panākt pilsētas valdes solījumu, ka īre netiks paaugstināta.¹⁰⁹ 1937. gada 5. jūnijā tika parakstīts līgums, kurā pilsētas valde apņēmas nodrošināt biedrībai līdzšinējo telpu bezmaksas izmantošanu un apkuri, biedrībai bija jāmaksā vienīgi par apgaismošanu un apkopšanu.¹¹⁰ Lai arī RVSPB centās izpildīt visus Pieminekļu valdes norādījumus, aizvien bija jauni mēģinājumi pārņemt bibliotēku valsts īpašumā.

1938. gada janvārī RVSPB saņēma aicinājumu uz tikšanos ar Sabiedrisko lietu ministrijas Preses un biedrību departamenta vadītāju Mārtiņu Gustavu Jansonu (1896–194?). Viņš informēja RVSPB prezidentu Feiereizenu un sekretāru, bibliotēkas vadītāju Bauera, ka Latvijas Vēstures institūts vēlas pārņemt RVSPB bibliogrāfiskos retumus to drošas saglabāšanas

nolūkos un Jansonam jāorganizē vērtību brīvprātīga atdošana, gan saglabājot uz tiem RVSPB īpašumtiesības. Biedrības bibliotekārs Bauers tomēr iebilda, ka retumiem nav apdraudējuma to līdzšinējā glabātuvē, jo tie novietoti slēgtos skapjos. Bibliotēkas vērtības, uzsvēra Bauers, ir nepieciešamas biedrības pētnieciskajam darbam, tas ir, edīcijas krājumu sagatavošanai. Bauers bažījās, ka, sadalot bibliotēku, tā kļūs nelietoama. Jansons uzsvēra, ka visa vēstures pētniecība tiks koncentrēta Latvijas Vēstures institūtā, taču RVSPB biedriem netiks liegta pieeja pārņemtajai bibliotēkai, tātad tai darba instruments netiks pilnībā atņemts.

Lai bibliotēku varētu paturēt, biedrības vadība izmēģināja dažādus līdzekļus. 1937. gadā biedrība nolēma savu bibliotēku reģistrēt kā publisku bibliotēku. Jansonam Bauers bija skaidrojis, ka šī reģistrācija bibliotēkas politikā pārmaiņas neieviešīs, jo tiks saglabāta līdzšinējā lasītāju apkalpošanas kārtība: bibliotēku varēs izmantot gan biedri, gan citi pētnieki, arī latvieši. Bauers uzsvēris, ka bibliotēku apmeklē astoņi latviešu studenti, vēstures pētnieki, kas esot arī biedrības biedri.¹¹¹ Biedrība nepiekrita brīvprātīgi atdot retumus, kaut gan tika izdarīts spiediens. Vispirms organizācijas vadība konsultējās ar Vācbaltiešu tautas apvienības viceprezidentu, zvērinātu advokātu Helmutu Štegmani (*Helmut Stegmann*, 1892–1983). Viņa un biedrības kopīgais lēmums – pēc iespējas novilcināt sarunas par bibliotēkas pārņemšanu, jo “Noteikumu par pieminekļu aizsardzību” 20. paragrāfs¹¹² ietvēra tikai vienu

¹⁰⁵ Pieminekļu valde. Rīgas vēstures un senatnes pētnieku biedrībai. Rīga, 07.12.1937. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 85. lp.

¹⁰⁶ GGA. Bibliotheksbericht f. d. J. 1937: melnraksts. 25.05.1938. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 80. lp. Domājams, šo pieminekļu iekšlapās ielīmēts sarkans aplis. Sal.: Zaļuma, K. *Neredzamā bibliotēka*, 57. lpp.

¹⁰⁷ GGA. Bibliotheksbericht f. d. J. 1937: melnraksts. 25.05.1938. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 80. lp.

¹⁰⁸ Turpat, 78. lp.

¹⁰⁹ GGA. Protokoll der ordentlichen Generalversammlung der GGA. 10.06.1937. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 11. lp.

¹¹⁰ Turpat.

¹¹¹ GGA. Bibliotheksbericht für 1936. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 97. lp.

¹¹² Saskaņā ar 1932. gada 29. septembrī pieņemto Ministru kabineta “Noteikumu” 20. paragrāfu Pieminekļu valdei bija tiesības ar Izglītības ministra piekrišanu pārņemt un pārvietot kustamos pieminekļus, ja tie bojājas un to īpašnieki nespēj vai nevēlas tos kopt (Noteikumi par pieminekļu aizsardzību. *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, Nr. 17, 1932, 270. lpp.).

piespiedu līdzekli, ko Latvijas Vēstures institūts varētu izmantot savā labā: ja kustamie pieminekļi netiek pienācīgi kopti, tos var pārņemt valsts. Biedrības vadība nolēma atkārtoti piedāvāt Vēstures institūtam latviešu literatūras pieminekļus un vispārīgo "Lettica" – vērtības, ko organizācija vēlējās dāvināt izglītības ministram jau 1936. gada novembrī.¹¹³ Savukārt Jansons ierosināja gādāt par RVSPBB pieejamību latviešiem, tajā skaitā Vēstures institūta pētniekiem, tad tā varētu retumus paturēt. Šo noteikumu RVSPB vadība ar pateicību pieņēma.¹¹⁴

Tomēr starptautiskie politiskie notikumi ieviesa šajos plānos korekcijas. 1939. gada 23. augustā noslēgtā nacionālsociālistiskās Vācijas un Padomju Savienības neuzbrukšanas līguma slepenie protokoli paredzēja Latvijas iekļaušanu PSRS ietekmes sfērā un līdz ar to arī – etnisko vāciešu izčeļošanu no tās.¹¹⁵ Jau 1939. gada 30. oktobrī tika parakstīts "Līgums par vācu tautības Latvijas pilsoņu pārvietošanu uz Vāciju". Tā kā tika atļauta arī kultūras vērtību līdzņemšana, izveidoja speciālu t. s. Latvijas–Vācijas Paritāro komisiju kultūras jautājumu izlemšanai, kas uzsāka darbu 1939. gada novembrī.¹¹⁶

Sākumā Paritārās komisijas vācu puse ierosināja izvest visu RVSPBB (izņemot

izdevumus latviešu valodā, kuru nav citās Latvijas bibliotēkās)¹¹⁷, taču latviešiem šis priekšlikums nebija pieņemams, jo "tā ir lielākā un savā ziņā vienīgā Latvijas zinātniskā bibliotēka, kas saņēmusi apmaiņas eksemplārus no visas pasaules" un tajā "atrodas 3000 bibliogr. retumi, sākot ar 16. gadsimtu, kādi pasaules tirgū vispār vairs nav nopērkami un kuru vērtība nemaz nav aprēķināma"¹¹⁸. Uz to vēl aizvien pretendēja Latvijas Vēstures institūts.¹¹⁹ Tādēļ Latvijas pārstāvji rosināja izvēlēties kādu citu bibliotēku, taču vācu puse RVSPBB iegūšanā bija tik ieinteresēta, ka nācās tai piekāpties. 1940. pavasarī Paritārās komisijas darbs vēl nebija noslēdzies, kad jau bija nolemts, ka no vācbaltiešu bibliotēkām tiks atļauts izvest

¹¹³ Šī retumu daļa Izglītības ministram kā dāvana piedāvāta jau 1936. gada novembrī. Sk.: GGA. Direktorium, Versammlung 1938 Januar 21 [melnraksts]. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 102. lp. Faktiski dokuments atspoguļo ne tikai direkcijas sēdi, bet arī turpmākās sarunas ar advokātu Štegmani un departamenta direktoru Jansonu, tas beidzas ar ierakstu 1938. gada 10. februārī.

¹¹⁴ Turpat, 103.–104. lp.

¹¹⁵ Taurēns, J. Molotova-Ribentropa pakts. *Nacionālā enciklopēdija*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/127439-Molotova%E2%80%93Ribentropa-pakts> [skatīts 16.09.2024.].

¹¹⁶ Pārpuce, R. *Baltijas kultūras vērtību problēma vācbaltiešu izčeļošanas kontekstā: promocijas darbs*. Rīga: [Latvijas Universitāte], 2010, 77.–78. lpp.

¹¹⁷ Paritätischer Ausschuss. Protokoll des Paritätischen Ausschusses vom 25.V.1940: [vācu delegācijas priekšlikumi]. LNA LVVA, 1630, 1, 154. l., 161. lp.

¹¹⁸ Izglītības ministrija. Pieminekļu valdes iesniegums ārlietu ministram: [iesnieguma projekts, bez datējuma]. LNA LVVA, 1632. f., 2. apr., 958. l., 174. lp.

¹¹⁹ Sakarā ar biedrības likvidāciju RVSPBB vēlējās iegūt arī Rīgas pilsētas valde – Rīgas pilsētas bibliotēkas papildināšanai. Sk.: Rīgas pilsētas galva. Iesniegums izglītības ministram. Rīga, 16.10.1939. LNA LVVA, 1632. f., 2. apr., 957. l., 25.–26. lp. 1940. gada jūnijā, īsi pirms padomju okupācijas arī Pieminekļu valde vēlējās iegūt daļu RVSPBB: grāmatas par arheoloģiju, pieminekļu aizsardzību, mākslas vēsturi un celtniecību, pārējo nododot Latvijas Vēstures institūtam. Izņemtos, bet Vēstures institūtam nepieciešamos nosaukumus Pieminekļu valde rosināja meklēt atbilstošās, Latvijā atstājamās Kurzemes Provincas muzeja bibliotēkas nodaļās. Sk.: Pieminekļu valde. Iesniegums izglītības ministram. Rīga, 13.06.1940. LNA LVVA, 1632. f., 2. apr., 958. l., 203. lp. Vēstures institūts tiešām saņēma daļu Kurzemes Provincas muzeja bibliotēkas. Iespējams, ka, Zemes bibliotēkai pārņemot Vēstures institūta grāmatu krājumu 1941. gadā, neliela daļa muzeja bibliotēkas krājuma nonākusi tagadējā LNB.

dubletus.¹²⁰ Vācu delegācija ar šo lēmumu bija apmierināta.¹²¹

1940. gada 4. jūnijā tika nolemts no RVSPBB izvest: kopš 1920. gada izdotos latviešu iespieddarbus, Rīgas pilsētas publicētos statūtus un rīkojumus (ja Rīgas pilsētas bibliotēkā būtu atrodamī otrie eksemplāri) un vairākas tematiskās nodaļas: “Svinību sacerējumi” (*Gelegenheitsschriften*), ciktāl tie attiecas uz vācu privātpersonām un ģimenēm (izņemot iespiedumus latviešu valodā, ja tiem nebūtu dubletu Rīgas pilsētas bibliotēkā), “Vācu biedrību sīkiespieddarbi” (*Kleine Schriften Deutscher Vereine*), “Vācietība ārzemēs un Krievijā” (*Deutschtum im Auslande und Deutschtum im Russland*).¹²² Turklāt tika atļauts izvest RVSPBB aktuālo arhīvu, tātad arī bibliotēkas jaunākā posma dokumentus.¹²³ Daudz lielākā mērā izvešanai bija nolemti Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības grāmatu krājumi. Latvijā bija atstājamas tikai dažas nodaļas (līdz 1920. gadam izdotā “Lettica” un Kurzemes hercogistes dokumentu krājums 120 sējumos, Baltijas vēsture u. c.) un arī no tām tikai tās vienības, kurām nebija dubletu RVSPBB. Jāuzsver, ka vairāku vācbaltiešu biedrību bibliotēkas (piemēram, “Musse” un “Ressource”, “Atheneumgesellschaft in Mitau” u. c.) tika atļauts izvest gandrīz pilnībā.¹²⁴

¹²⁰ Pieminekļu valde. Iesniegums izglītības ministram. Rīga, 23.04.1940. LNA LVVA, 1632. f., 2. apr., 958. l., 136. lp.

¹²¹ Deutsche Delegation des Paritätischen Ausschusses. Herrn Prof. Dr. Fr. Balodis, Vorsitzender der Lettischen Delegation in Paritätischen Ausschuss. Rīga, 7.03.1940. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 153. l., 166. lp.

¹²² Paritätischer Ausschuss. Protokoll der Sitzung des Paritätischen Ausschusses vom 4.VI.1940: [noraksts]. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 152. l., 39. lp.

¹²³ Paritätischer Ausschuss. Protokoll der Sitzung des Paritätischen Ausschusses vom 4.VII.1940: [noraksts]. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 152. l., 52. lp.

¹²⁴ Paritätischer Ausschuss. Atheneumgesellschaft in Mitau. Protokoll der Sitzung des Paritätischen

Latvijai “nesvarīgo” iespieddarbu apzināšana tika uzdots Valsts bibliotēkas ilggadējai darbiniecei, vēsturniecei Elzai Štengelei un Rīgas pilsētas bibliotēkas darbiniekam Feliksam Krusam (1897–1967), vajadzības gadījumā piesaistot Rīgas pilsētas Misiņa bibliotēkas darbinieku Jāni Alksni (Āzans, arī Āzens, 1904–?).¹²⁵ Savukārt vācu pusi apakškomisijā pārstāvēja Rīgā dzimušais vācbaltiešu vēsturnieks Karls fon Strickis (*Karl Christoph von Stritzky*, 1911–1943).¹²⁶

Izvedamo darbu atlase RVSPBB un Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības bibliotēkā ilga vien dažas nedēļas (kopumā mierīgā gaisotnē) un līdz padomju okupācijas sākumam jau bija pabeigta. “Gadījās pastrīdēties par vienu otru iespieddarbu, bet bez lieliem kariem,” atzina Krusa.¹²⁷ Savukārt Štengele savās atmiņās norādījusi, ka izvesta vien niecīga RVSPBB daļa.¹²⁸

Atlasītie darbi – 50 000 sējumu no Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības bibliotēkas un RVSPBB¹²⁹ – jau bija iesaiņoti kastēs un sagatavoti izvešanai, kad padomju okupācijas varasiestādes izvešanas atļauju anulēja, un kastes ar grāmatām palika Rīgas muitas

Ausschusses vom 4.VI.1940: [noraksts]. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 152. l., 39. lp.

¹²⁵ Paritārā komisija. Latviešu delegācijas sasauktā bibliotēkas darbinieku un likvidatoru apspriede par Kurzemes literatūras biedrības un Rīgas senatnes pētitāju biedrības bibliotēku kārtošanas lietām. Rīga, 28.03.1940. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 153. l., 213. lp.

¹²⁶ Deutsche Delegation. Herrn Prof. Dr. Fr. Balodis, Vorsitzender der Lettischen Delegation in Paritätischen Ausschuss. Rīga, 7.03.1940. A LVVA, 1630. f., 1. apr., 153. l., 166. lp.

¹²⁷ Krusa, F. Savā pusē un svešās zemēs: mantas dalīšana [27. turpinājums]. *Laiks*, Nr. 89, 1966, 5. lpp.

¹²⁸ Štengele, E. Valsts bibliotēkas vēsture. Rīga, 19.04.1945. LNB RXA 164, Nr. 220, 10. lp.

¹²⁹ No Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības bibliotēkas izveda lielāko daļu krājuma. Sk.: Hehn, J. von. *Die Umsiedlung der baltisch-deutscher Deutschen – das letzte Kapitel baltisch-deutscher Geschichte*. Marburg; Lahn, 1984, S. 150, 218.

noliktavā.¹³⁰ Drīz sekojošās nacistiskās okupācijas sākumā ar bibliotēku nozares pārziņātāja vācbaltieša Nilsa fon Holsta (Niels von Holst, 1907–1993) rīkojumu kastes pārveda uz Valsts (vēlāko Zemes) bibliotēku, un šķita, ka ir izredzes panākt to palikšanu Latvijā. Taču kādā publikācijā laikrakstā “Deutsche Zeitung im Ostland” šim vērtībām tika pievērsta vācu sabiedrības uzmanība, un tika panākta to drīza izvešana uz Pozeni (mūsdienās – Poznaņa Polijā), kas bija Baltijas vāciešu galvenā izmitināšanas vieta¹³¹. Šis krājums kļuva par Vācbaltiešu kultūras mantojuma krātuves (*Sammelstelle für baltendeutsches Kulturgut*) pamatu.¹³² Raksts par tās bibliotēku un arhīvu, kas publicēts 1943. gadā, vedina domāt, ka Paritārās komisijas latviešu delegācija bija atļāvusi izvest vairāk vērtību, nekā būtu pieļaujams, jo krājumā bijuši arī 16., 17. un 18. gadsimta Eiropas, arī Latvijas, seniespiedumi, piemēram, Hartknohu izdevniecības pirmizdevumi, vērtīgi Latvijas senvēstures dokumentu noraksti, ģenealoģijas materiālu arhīvs, arī daļa A. V. Buholca krājuma¹³³, ko savulaik bija

iegādājusies Rīgas pilsētas valde un kas bija uzskatāms par visas sabiedrības īpašumu.¹³⁴

Pārējais RVSPBB krājums 1940. gada maijā bija nodots Pieminekļu valdes pārziņā, biedrības telpas bija slēgtas un apzīmogotas. Padomju okupācijas laikā tās galvenais pretendents – Latvijas Vēstures institūts – tika reorganizēts un tā līdzšinējais vadītājs Tentelis, kurš bija visvairāk ieinteresēts RVSPBB ieguvē, amatu zaudēja; viņa vietā tika iecelts pedagogs Jānis Lieknis (1883–1941), kuram bija citas prioritātes – nodrošināt Latvijas vēstures atspoguļojumu marksisma ļeņinisma ideoloģijas gaismā.¹³⁵ Šajā laikā vēlmi iegūt biedrības

zinātniskā literatūra 5000 reihsmarku vērtībā, kā arī 20–30 vācu zinātnisko biedrību izdotie žurnāli, nodrošinot bibliotēku arī ar to vecāku gadugājumu komplektiem. Paritätischer Ausschuss. Schlussprotokoll des Paritätischen Ausschusses zur Auseinandersetzung über den deutschen Kulturgüter in Lettland vom 10.VII.1940: noraksts. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 151. l., 192. lp. Domājams, šis atbalsts tomēr netika sniegts padomju okupācijas dēļ.

¹³⁰ Šie 50 000 sējumi bija ievietoti 163 kastēs. Unāms, Ž. *Zem Barbarosas šķēpa: Kara gadu pieredze, vērojumi, atmiņas*. Granheivena: Aka; [Īstlansinga]: Gauja, 1975, 232. lpp. No 1941. gada augusta līdz 1944. gada augustam Ž. Unāms bija apvienotās Zemes bibliotēkas direktors.

¹³¹ (o. N.) 2 000 000 Bände in der Landesbibliothek: Neuordnung des Rigaer Büchereiwesens – Ersatz für die verbrannten Werke. *Deutsche Zeitung im Ostland*, Nr. 19, 1941, S. 5.

¹³² Stender, E. Baltendeutsches Kulturgut in Posen. *Deutsche Zeitung im Ostland*, Nr. 153, 1943, S. 3.

¹³³ Saskaņā ar nodošanas protokolu 1940. gada 30. jūlijā no A. V. Buholca krājuma, kas glabājās Rīgas pilsētas bibliotēkā, uz Vācijas bija izvedami 53 sējumi ģenealoģiskā materiāla līdz ar vienu reģistra grāmatu, kā arī viens sējums no Johana Kristofa Broces (*Brotze*, 1742–1823) krājuma, kurā bijusi ģenealoģiska informācija. Latvijas pusei bija tiesības šos materiālus nofotografēt. Sk.: Deutsche Archivkommission in Lettland. An die Stadtbibliothek Riga. Rīga, 5.09.1940. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 153. l., 305. lpp. Par to Rīgas pilsētas bibliotēkai tika solīta jaunākā vācu

¹³⁴ Dokumentā norādīts, ka šie lēmumi bija pretrunā Papildus protokola VII panta 1. un 15. punktam (par liegumu ņemt līdzīgu vēstures pieminekļus, ja tie atrodas kādas juridiskas personas īpašumā vai valdījumā; bibliogrāfiskus retumus, kas attiecas uz Baltijas zemēm vai kas iespiesti Latvijā, kā arī juridiskām personām piederošas zinātniskas bibliotēkas). Sk.: Anon. Uz Vācijas izvestās Latvijas kulturālās vērtības, kam saskaņā ar noslēgto līgumu bija jāpaliek Latvijā (Mantas izvestas pēc Paritārās komisijas lēmuma) [nedatēts]. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 152. l., 29. lp. Iespējams, tādēļ Rīgas pilsētas vēstures muzeja (mūsdienās – Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs) direktors Rauls Šnore (1901–1962), būdams Paritārās komisijas latviešu delegācijas loceklis, liedzis vācu delegācijai piekļuvi kādreizējā Doma muzeja kolekcijām. Sk.: Pārpuce, R. *Baltijas kultūras vērtību problēma vācbaltiešu izceļošanas kontekstā*: promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2010, 93. lpp.

¹³⁵ Žagars, Ē. (sast.). Latvijas Vēstures institūts 1936.–1940. gadā: īss pārskats par Latvijas vēstures zinātnisko pētīšanu Latvijas valsts pastāvēšanas laikā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 4, 2010, 129. lpp.

bibliotēku pauda Latvijas PSR Valsts bibliotēka (mūsdienās – Latvijas Nacionālā bibliotēka), kurai saskaņā ar 1922. gadā neatkarīgajā Latvijas Republikā pieņemto “Likumu par Valsts bibliotēku” bija pirmtiesības uz likvidēto organizāciju bibliotēkām. Jau 1940. gada 21. septembrī RVSPBB atslēgas tai bija rokā.¹³⁶ Vienīgais nosacījums: kartes un plānus, kā arī bibliotēkas mēbeles tā saņēma pagaidu glabāšanā. Pavisam drīz, 1941. gada februārī, RVSPBB uzkrātās kartes – ap 900 vienību – bija jāatdod Rīgas pilsētas vēstures muzejam (mūsdienās – Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs).¹³⁷ Par šo kolekciju sastādīts un 1995. gadā publicēts tikai viens vispārējs pārskats, izceļot vērtīgāko daļu – 17. gadsimta kartes.¹³⁸

Diemžēl tūlītēju RVSPBB krājuma apstrādi Valsts bibliotēka neuzsāka, tādējādi padarot vienkāršāku biedrības krājuma tālāku sadali un pārvietošanu nacistiskās okupācijas un atkārtotās padomju okupācijas gados.

1941. gada 1. jūlijā Rīgā sākās nacistiskā okupācija. Atkal tika transformēta bibliotēku sistēma un pārvaldība. Par Valsts bibliotēkas direktoru kļuva publicists, kādreizējais Rīgas pilsētas 10. bibliotēkas pārzinis Žanis Unāms (1902–1989). 1941. gada augustā Valsts bibliotēkai pievienoja Rīgas pilsētas Misiņa bibliotēku, no ugunsgrēka izglābto Rīgas pilsētas bibliotēkas reto grāmatu un rokrakstu krājumu,

RVSPBB un Vēstures institūta bibliotēku.¹³⁹ Apvienoto bibliotēku nodēvēja par Zemes bibliotēku (*Landesbibliothek in Riga*).

Unāms atmiņu grāmatā “Karogs vējā” rakstīja, ka fon Holsts bija ieplānojis Rīgā izveidot divas lielas bibliotēkas: vienu – latviešiem, kuras pamatā būtu kādreizējā Valsts bibliotēka; otru – vāciešiem, kuras fundamentu veidotu RVSPBB un atlikušais Rīgas pilsētas bibliotēkas krājums.¹⁴⁰ Dokumentāra apstiprinājuma tam nav, biedrības bibliotēka visu okupācijas laiku atradās Zemes bibliotēkas sastāvā un tika uzturēta no latviešu pašpārvaldes budžeta.

Dokumentācija liecina, ka Zemes bibliotēkā ietvertajā RVSPBB bija atlikuši gandrīz 49 000 sējumi.¹⁴¹ Kā jau likvidētas organizācijas bibliotēka, tā bija iekonservētā stāvoklī: jaunieguvumu maz, vien dažas grāmatas, mērķtiecīgai komplektēšanai līdzekļi netika atvēlēti. Zemes bibliotēkas korespondence liecina, ka vairākas Vācijas zinātniskās organizācijas vēlējās atjaunot iespieddarbu apmaiņu ar RVSPBB, taču tas nebija iespējams, jo biedrība vairs nepastāvēja. Arī apmeklētāju skaits bija niecīgs (1943. gadā – 380), tas pats bija attiecināms uz izsniegumu (1488, to skaitā ārpus bibliotēkas telpām – 572).¹⁴² Tomēr nevar teikt, ka RVSPBB būtu atstāta pilnīgi bez ievēribas, gluži otrādi, tā kļuva par vienu no svarīgākajiem nacistu interešu objektiem, lai arī daļu krājuma Vācija

¹³⁶ Pieminēkļu valde. RVSPBB nodošanas un pārņemšanas akts. Rīga, 21.09.1940. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 153. l., 307. lp. Domājams, ka iepriekš Valsts bibliotēka bija atturējusies no vēlmes iegūt RVSPBB, tā kā kopš 1939. gada saņēma bagātīgā skaitā citu vācbaltiešu biedrību grāmatu krājumus. Turklāt Valsts bibliotēka kā Izglītības ministrijai padota institūcija nevarēja kavēt savas augstākās vadības (izglītības ministra) ieceru īstenošanu.

¹³⁷ Zaļuma, K. *Neredzamā bibliotēka*, 57. lpp.

¹³⁸ Miklāva, I., Štrauhmanis, J. Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības kartogrāfiskā kolekcija. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 95, 1995. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/35531> [skatīts 16.09.2024.].

¹³⁹ Revīzija Zemes bibliotēkā 1941. gada oktobrī/novembrī. LNA LVA, P-949. f., 1. apr., 46. l. Vēlāk, kad tika dibināta Vēstures krātuve, gandrīz viss Vēstures institūta bibliotēkas krājums bija jāatdod krātuvei, kaut gan daļa iegūto grāmatu jau bija inventarizētas.

¹⁴⁰ Unāms, Ž. *Karogs vējā: kara laika atmiņas divos sējumos*. [Vaiverlija, Aioval]: Latvju grāmata, 1969, 67. lpp.

¹⁴¹ Zemes bibliotēka. Statistika par grāmatu krājumu no 1941. gada 1. janvāra līdz 31. decembrim. LNA LVA, 235. f., 1.a apr., 307. l., 3. lp.

¹⁴² Zemes bibliotēka. Statistiskās atskaites par 1943. gadu. LNA LVA, 235. f., 1.a apr., 309. l., 14. lp.

jau bija saņēmusi.¹⁴³ Vācbaltiešu vēsturnieks Gotlībs Neijs (*Gottlieb Peter Ney*, 1881–1973), kas bija nodarbināts galvenajā okupēto teritoriju kultūras mantojuma pārraudzības institūcijā – Rozenberga štābā (*Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg*, ERR) –, uzsvēra, ka RVSPBB esot vislabāk organizētā bibliotēka Latvijā, turpretī citas bibliotēkas esot ļoti primitīvas un maz derīgas.¹⁴⁴ RVSPBB viņš rūpīgi iepazīnās ar dubletu krājumu un speciālā kartotēkā reģistrēja tos iespieddarbus, galvenokārt vācu turpinājumizdevumus, ko apmaiņas kārtā plānoja iegūt Nacistu Augstākajai skolai (tās komplektēšana bija viens no ERR uzdevumiem). Neijs domāja, ka “Baltica” literatūra noteikti iekļaujama partijas skolas bibliotēkā, jo vispusīgi atspoguļo Baltijas – vācietības ziemeļu

pilāra Eiropā – dzīvi.¹⁴⁵ Kartotēkā Neijs apkopja informāciju par vairāk nekā 1000 iespieddarbiem.¹⁴⁶ To skaitā bija turpinājumi izdevumi, piemēram, “Ostseeprovinzenblatt” (1823–1827), “Pädagogischer Anzeiger für Russland” (1909–1915), “Jahrbuch des baltischen Deutschtums” (1924–1931)¹⁴⁷, “Baltische Illustrierte Zeitung” (1918), “Baltisches Monatschrift” (1859–1915; 1927–1939) un “Sitzungsberichte der Pernauer altertumforschender Gesellschaft” (1897–1930).¹⁴⁸ Tomēr nedz Zemes bibliotēkas vadība, nedz nacistiskā civilpārvalde nebija ar mieru atdot Augstākās partijas skolas bibliotēkai pat vācbaltiešu preses dubletus. Austrumzemes (*Ostland*) augstākās civilās pārvaldes institūcijas – Ostlandes reihskomisariāta (*Reichskommissariat Ostland*) – nostādne bija, ka visiem “Baltica” krājumiem jāpaliek uz vietas.¹⁴⁹

Neraugoties uz šo atteikumu, 1943. gada vasarā ERR atvēlēja RVSPBB 200 vācu literatūras pirmizdevumus, iegūtus vietējos ebreju, boļševiku u.c. bez īpašniekiem palikušajos dzīvokļos. Dāvinājumam bija ideoloģiska nozīme: lai “ši senā vācu garīgā manta Rīgā no jauna padziļinātu gadsimtiem ilgo ciešo garīgo

¹⁴³ Bibliothek der Hohen Schule in Vorbereitung. [Wissenschaftliche Bibliotheken in den neubesetzten Gebieten des Ostens]. 29. 09.1941. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchikh orhaniv vldy ta upravlinnya Ukrainy (turpmāk tekstā – TsDavo), 3676. f., 1. apr., 136. l., 422. lp.

¹⁴⁴ Einsatzstab Rosenberg. Sonderstab Bibliothek. Arbeitsgruppe Ostland. Arbeitsbericht für die Woche vom 8.–13.12.1941. Riga, den 14.12.41. TsDavo, 3676. f., 1. apr., 136. l., 304. lp. G. Neija sastādītie pārskati par darbu Austrumu okupētajās teritorijās 1941.–1943. gadā (sk., piemēram, TsDavo, 3676. f., 1. apr., 136. l.) vedina domāt, ka Latvijas ģenerālapgabālā viņš bija apmeklējis tikai Rīgas bibliotēkas. Būdam Igaunijas vācietis, kādreizējais Igaunijas Valsts bibliotēkas un arhīva direktors Neijs izlikās nezināms, ka padomju okupācijas gadā iesāktā Latvijas Republikas iestāžu likvidācija un ar to saistītā bibliotēku masveida pārvietošana, striktā cenzūra un citi pārveidojumi izjauca neatkarības gados izveidoto bibliotēku sistēmu, krājuma sastāvu un iekārtojumu. Likvidēto institūciju, uz Krieviju steigā evakuējušos padomju iestāžu grāmatu krājumi, kas bija viscaur Rīgā sastopami un nereti atstāti bez uzraudzības vai, kā Valsts bibliotēkā – savesti vienuviet un sablīvēti kaudžu kaudzēs, Neijam varēja radīt haosa izjūtu, taču situācijai bija objektīvs pamatojums. Savukārt likvidētās RVSPB bibliotēka padomju laikā bija palikusi publikai slēgta, tādēļ nepiedzīvoja tādas transformācijas kā citas kultūras iestādes.

¹⁴⁵ ERR. Hauptarbeitsgruppe Ostland. Sonderstab Bibliothek der Hohen Schule. Jahresbericht für das Jahr 1942. Riga, den 5.01.43. TsDavo, 3676. f., 1. apr., 136. l., 240–241. lp.

¹⁴⁶ Daļa aprakstīto izdevumu bija apzināta kādreizējās Valsts bibliotēkas Dubletu nodaļā.

¹⁴⁷ Spriežot pēc dokumentā norādītā izdevuma datējuma, Neijs domājis arī “Jahrbuch und Kalender des Deutschtums in Lettland”, kas iznāca 1924.–1926. gadā.

¹⁴⁸ Einsatzstab Rosenberg. Sonderstab Bibliothek. Arbeitsgruppe Ostland. Arbeitsbericht für die Woche vom 8.–13.12.1941. Riga, den 14.12.1941. TsDavo, 3676. f., 1. apr., 136. l., 303. lp.

¹⁴⁹ Ney, G. An den Leiter der Hauptarbeitsgruppe Ostland des Einsatzstabes R. R. Riga, 29. 05.1942. TsDavo, 3676. f., 1. apr., 136. l., 210. lp.

Vācijas un Baltijas saikni”.¹⁵⁰ Faktiski piešķirto grāmatu skaits bija krietni lielāks, jo daļa (universāla satura enciklopēdijas, kopotie raksti, daiļliteratūras sērijas) bija daudzsējumu darbi. Krājumā dominēja 18.–19. gadsimtā Vācijā un Austrijā iznākušās grāmatas, bet bija arī daži 18. gadsimta Rīgas, Jelgavas un Liepājas izdevumi.¹⁵¹ Daļa kā īpaša vērtība mūsdienās glabājas Latvijas Universitātes bibliotēkas retumu krātuvē.

Nacistiskās okupācijas beigu posmā 1944. gada septembrī pēc nacistu rīkojuma uz Sudētijas pilsētu Troppavu (vācu *Troppau*, 1938.–1945. gadā – Vācijas teritorija, mūsdienās Opava Čehijā) aizveda vismaz 58 kastes ar RVSPBB resursiem.¹⁵² Turklāt tika izvestas 12 kastes grāmatu un periodikas no Valsts bibliotēkas. 1945. gada maija beigās ASV armijas 16. divīzija Trpīsti (*Trpísty*, Čehija) pili, kūr vērtības pārveda 1944. gada decembrī, atrada Latvijas mākslas kolekcijas, arhīvus un bibliotēkas materiālus, norikoja apsardzi un personālu

to inventarizācijai.¹⁵³ Bibliotēku resursiem tika pievērsta ļoti maza uzmanība, jo tiem esot nēcila vērtība – kastēs atrodamas vien dažas zinātniskas rokasgrāmatas, senu likumu krājumi, savukārt periodikas komplekti esot nepilnīgi.¹⁵⁴ Šis raksturojums liecina, ka kastes tikušas vaļā vērtas un to saturs pārskatīts. Tā kā Trpīsti pili atradās ļoti liels daudzums Latvijas, Ukrainas, Baltkrievijas, Krievijas arhīvu, muzeju, bibliotēku priekšmetu¹⁵⁵, itin viegli kastu saturu varēja tiši vai netiši sajaukt, sevišķi tāpēc, ka Latvijas bibliotēku materiāliem nebija pavadošās personas, kaut gan Zemes bibliotēkā šim uzdevumam bija izraudzītas darbinieces pat divreiz¹⁵⁶.

¹⁵⁰ Leiter der Hauptarbeitsgruppe Ostland. Übergabe – Urkunde. Riga, 10.08.1943. TsDavo, 3676. f., 1. apr., 146. l., 161. lp.; Leiter der Hauptarbeitsgruppe Ostland. 1943. Verzeichnis von seltenen Bücher. TsDavo, 3676. f., 1. apr., 146. l., 162.–180. lp.

¹⁵¹ Turpat.

¹⁵² Kādā Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas ziņojumā norādīts, ka izvestas 66 kastes, bet saraksts veidots tikai par 58 kastēm. Tālāk tekstā lasāms, ka, iespējams, šis astoņas kastes uz Vāciju nemaz nav aizvestas. Sk.: Eglīte, A. Ziņojums par okupantu aizvestajām grāmatām, rokrakstiem u. c. vērtībām: [melnraksts, [1946]]. LNB RXA 293, Nr. 19, 2. lp. LNB Rokrakstu krājumā glabājas fotogrāfija, kurā uzņemtas septiņas pārvietošanai sagatavotās, bet neaizvestās Zemes bibliotēkas kastes. Tā apliecina, ka Trpīsti pili nonākušas pavisam 70 kastes. Šis skaits atrodams arī oficiālajos Valsts bibliotēkas dokumentos. Sk.: Vācu neaizvestās Zemes bibliotēkas kastes: fotogrāfija. LNB RXA 164, Nr. 348, 19. lp.

¹⁵³ Monuments, Fine Arts and Archives. Semi-monthly Report. 31 May 1945. The National Archives (turpmāk – NARA), M1949, Monthly MFAA Report May and June 1945, G – 5 USFET, p. 7 (10). Kā atminējās Valsts Vēsturiskā muzeja darbiniece Mērija Grīnberga (1909–1975), inventāra saraksti bijuši stipri nepilnīgi, nav arī skaidrs, kurš tos sastādījis. Sk.: Kalnačs, J. “Latvijas izņēmums”: Nacistiskās Vācijas Otrajā pasaules karā evakuētās un ASV karaspēka PSRS 1945. gadā atdotās Latvijas arhīvu un muzeju vērtības. *Mākslas Vēsture un Teorija*, Nr. 12, 2009, 77.–78. lpp.

¹⁵⁴ Kalnačs, J. “Latvijas izņēmums”, 83. lpp. Oriģināls: The general register about the Latvian culture objects. VI The Latvian State library of Riga. 27.05.1945. EU, Ardelia Hall Collection: Munich Administrative Records, 1945–1951, NARA, M1946, bez paginācijas.

¹⁵⁵ No Latvijas vien vismaz 1000 kastu, turklāt Kijevas, Minskas un Pleskavas arhīvmateriāli. Dalferes, R. L. Status of Russian Request for Custody of Archives now at Trpist. 30. July 1945. NARA, M1946, [p. 49].

¹⁵⁶ Uz Vāciju izvesto Zemes bibliotēkas krājumu uzraudzībai 1944. gada septembrī tika pilnvarota darbvede Irma Mangolde (1904–1981). Sk.: Zemes bibliotēka. Bescheinigung [für Irma Mangold, geb. Krasts]: kopija. 23.09.1944. LNB RXA 164, Nr. 489, 109. lp. Faktiski viņa šo darbu nav veikusi. Šķiet, tādēļ par pavadošo personu rekomendēta bibliotekāre Irēna Pabērza-Balķīte (1901–1995), kas tolaik jau atradās bēgļu nometnē Vācijā. Sk.: Landesbibliothek. An den Staatsarchivrat Dr. Dülfer: noraksts. LNB RXA 164, Nr. 489, 108. lp.

1945. gada oktobrī Latvijas arhīvu un bibliotēku materiāli uzsāka mājupceļu.¹⁵⁷ Spriežot pēc arhivāra Rūdolda Širanta (1910–1985) piezīmēm, tie Rīgā nonāca 1945. gada novembrī diezgan nožēlojamā stāvoklī: kastes atlauztas, saturs izvandīts.¹⁵⁸ 10. novembrī bibliotēku kastes (trīs vezumi) tika aizvestas uz nesen dibināto Latvijas PSR Valsts vēsturisko bibliotēku (vēlāk – Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālā bibliotēka, Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka, tagad – Latvijas Universitātes bibliotēka), kas identificēja sevi kā ugunsgrēkā cietušās Rīgas pilsētas bibliotēkas mantinieci un tai tikpat kā no jauna bija veidojams Baltijas vēstures literatūras fonds. Diemžēl precīza saņemto kastu un to satura uzskaitījuma nav, līdz ar to nav precīzas informācijas, cik kastes galu galā saņemtas un kādi materiāli tajās bija atrodami. Valsts vēsturiskās bibliotēkas direktors Jānis Straubergs (1886–1952) vien norādījis, ka daļa kastu bijusi stipri bojāta, kastēs ievietotas bibliotēkai nepiederošas mantas.¹⁵⁹ Viņš konstatēja to pašu faktu, ko savā ziņojumā norādīja ASV armijas divīzija, – Baltijas periodikas komplekts bijis nepilnīgs. Saskaņā ar Strauberga aprēķiniem trūka arī daudz grāmatu, sevišķi pēdējās kastēs (piemēram, 58. kastē nebija 109 no sarakstā uzskaitītajiem 134 darbiem).¹⁶⁰ Neatbildams paliek jautājums, vai Zemes bibliotēkā atstātie izvedamo iespieddarbu saraksti vispār atspoguļoja kastu saturu, vai kastu saturs trūkst ne tikai pārskatīts, bet arī mainīts? Sarakstu salīdzināšana ar Latvijas Nacionālās bibliotēkas,

LU bibliotēkas katalogiem, inventāra grāmatām un krājumu būtu atsevišķs apjomīgs un laikietilpīgs bibliogrāfisks pētījums, jo vairāk tāpēc, ka sarakstos ir ļoti nepilnīga un, iespējams, neprecīza bibliogrāfiskā informācija. Kādā Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas ziņojuma melnrakstā atrodams tikai vispārīgs atziņums: “Atpakaļ saņemto grāmatu vidū vecākās latviešu grāmatas, daļa Baltikas periodikas, Bergmaņa un Hartknoha reto izdevumu kolekcijas, pirmā Rīgas tip. Mollīna kalendāru kolekcija un manuskripti. No aizvestajiem materiāliem atgriezušies apmēram 40%.”¹⁶¹ Nav skaidrs, par kādiem manuskriptiem ir runa, ja RVSPBB rokraksti jau kopš 1935. gada atradās Latvijas Valsts arhīvā. Domājams, ziņojumā sajaukta informācija par RVSPBB un Rīgas pilsētas bibliotēku, kuras atlikušo krājumu Valsts vēsturiskā bibliotēka saņēma drīz pēc dibināšanas.

Ar 1945. gada 6. aprīļa Izglītības tautas komisariāta pavēli Latvijas PSR Valsts vēsturiskajā bibliotēkā nonāca arī daļa no krājuma, kas pirmās padomju okupācijas laikā bija piešķirts Latvijas PSR Valsts bibliotēkai (mūsdienās – LNB).¹⁶² Iespieddarbu krājums tika pārņemts bez inventāra saraksta un pārbaudes, turklāt drīz tika uzsākta tā tālāka dališana: 16.–17. gadsimta izdevumi nonāca bibliotēkas retumu fondā, nošķirtas grāmatas krievu valodā par Krievijas vēsturi, literatūra par mākslu, enciklopēdijas un valodu vārdnīcas.¹⁶³ Vismaz sākumā vienkopus tika atstāta tikai literatūra par Baltiju, iespieddarbi par vispārīgo vēsturi. Tas nozīmē, ka precīzs pārņemtā krājuma kopējums un sastāvs vairs nebija nosakāms, un padomju okupācijas laika publikācijās sniegtie

¹⁵⁷ Custody Receipts On Restitution To Russia: Records 686–715, August 28, 1946 – April 15, 1947. Ardelia Hall Collection: Munich Administrative Records. NARA, M1946, p. 12.

¹⁵⁸ Zvirgzdiņš, K. Divas liecības par Latvijas arhīvu likteni Otrā Pasaules kara laikā. *Latvijas Arhīvi*, Nr. 3/4, 2011, 23. lpp.

¹⁵⁹ Pateicos K. Zaļumai par avotnorādēm un attēliem. Sk.: Straubergs, J. Par RPB grāmatām Pozenē: [melnraksts, bez datējuma]. LU Akadēmiskā bibliotēka, Ms 1108, 2., 2. lp.

¹⁶⁰ Turpat.

¹⁶¹ Eglīte, A. Ziņojums par okupantu aizvestajām grāmatām, rokrakstiem u. c. vērtībām: [melnraksts, [1946]]. LNB RXA 293, Nr. 19, 2. lp.

¹⁶² Zaļuma, K. *Neredzamā bibliotēka*, 57. lpp.

¹⁶³ Lācis, M. Ziņojums par Senatnes un vēstures pētītāju biedrības bibliotēku, 31.12.1946. LNB RXA 293, Nr. 75.

skaitļi – 30 000 līdz 50 000 sējumu – uzskatāmi par spekulatīviem.¹⁶⁴

Vācbaltiešu kultūras vērtību krātuvē noķļuvušās vērtības Latvija atpakaļ nesaņēma. Vispirms tie glabājās Arhidiecezes arhīvā turpat Poznaņā (*Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu*), bet 1946. gadā vismaz daļa krājuma nonāca Toruņas Universitātes bibliotēkā (*Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu*). Kā liecina bibliotēkas e-katalogs, tajā glabājas ne tikai RVSPBB publikācijas, biedrībai dāvātās grāmatas, bet arī tās lietvedības materiāli, sākot no 1911. gada: protokolu grāmatas, kases dokumenti, plaša korespondence ar iekšzemju un ārzemju organizācijām, tajā skaitā par bibliotēkas darbības jautājumiem, dokumentācija par iespieddarbu apmaiņu, dažādu pasākumu (arī izstāžu) organizēšanu un bibliotēkas resursu izsniegumu.

Lai arī bibliotēkas uzturētājai – biedrībai – nebija mūsdienu izpratnē pienācīga finansējuma nedz krājuma un telpu uzturēšanai, nedz personāla algošanai, pateicoties entuziastisko biedru pūliņiem, aptuveni simts gadu laikā tā izveidoja unikālu zinātnisku krājumu, kas bija ne tikai svarīgs Baltijas vēstures pētniecības avots, bet arī biedrības, tās biedru sasniegumu un interešu atspulgs. Bibliotēkas dalīšana un tās krājuma daļu pārvietošana vēlreiz apliecina skaudro patiesību par autoritāro un totalitāro režīmu un kara un okupācijas nelabvēlīgo ietekmi uz kultūras mantojuma saglabāšanu. Šādos apstākļos kultūras iestādes kļūst par

pastāvošās varas ideoloģisko instrumentu, un bibliotekāriem ir maz iespēju manevrēt starp pastāvošās varas prasībām un centieniem saglabāt kultūras vērtības. Taču, manuprāt, visiem spēkiem būtu jāizvairās no liela apjoma krājumu biežas pārvietošanas vai evakuācijas uz attālākām vietām, kur ir ierobežotas pastāvīgas uzraudzības iespējas un neprognozējami apstākļi. Zemes bibliotēkas darbinieki to zināja – ne velti visu tajā apvienoto zinātnisko bibliotēku lielākās vērtības Otrā pasaules kara beigu posmā, kad Rīgai tuvojās fronte, sablīvēja galvenokārt divos seifos¹⁶⁵: nodegušā rātsnama pagrabā un Valsts bibliotēkas nama pagrabā Jēkaba ielā 6/8.

Šī raksta autores skatījumā kritiski vērtējama ideja par RVSPBB nodošanu Vēstures institūtam, jo tādā gadījumā tiktu ierobežota RVSPBB krājuma vispārpieejamība. RVSPBB būtu pievienojama vispārpieejamai zinātniskai bibliotēkai ar pienācīgiem finanšu un personāla resursiem apjomīgā krājuma apstrādei un pieejamības nodrošināšanai. Saprotams, kara laikā un pēckara pirmajā desmitgadē, staļinisma laikā, kad pat lielākajām Latvijas zinātniskajām bibliotēkām (Latvijas PSR Valsts bibliotēkai un Zinātņu akadēmijas Fundamentālajai bibliotēkai) nebija pietiekama finansējuma pamatvajadzību apmierināšanai, tūlītēja krājuma inventarizācija nebija iespējama. Abās bibliotēkās ieplūda lieli likvidēto organizāciju grāmatu krājumi, bija svarīgi tos pieņemt un saglabāt nākamībai, inventarizāciju un katalogizāciju atliekot uz vēlāku laiku.

Tomēr būtu bijis vēlams saglabāt vienkopus vismērķtiecīgāk komplektēto “Livonica” daļu, kā arī Pieminekļu valdes noteiktos

¹⁶⁴ Sk., piemēram, Rancāns, F. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālā bibliotēka: vēsture, fondi, katalogi, lasītāju apkalpošana*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1960, 21. lpp.; Krasts, V. *Bibliotēkas izveidošanās pēckara periodā (1944–1958)*. No: *Fundamentālās bibliotēkas raksti / Trudy fundamental'noy biblioteki*, 1. sēj. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1960, 43. lpp. M. Lācis norāda, ka Latvijas PSR Valsts vēsturiskā bibliotēka ieguva arī RVSPB publikāciju krājumu, kas nebija integrēts biedrības bibliotēkā. Sk.: Lācis, M. Ziņojums par Senatnes un vēstures pētītāju biedrības bibliotēku, 31.12.1946. LNB RXA 293, Nr. 75.

¹⁶⁵ Štengele, E. *Valsts bibliotēkas vēsture*, 12.–13. lpp.

bibliogrāfiskos retumus, kas mūsdienās atrodas ne tikai LNB un LU bibliotēkā, bet konstatēti arī Turaidas muzejrezervāta bibliotēkā.¹⁶⁶

Pagaidām neatbildams paliek jautājums, kādēļ Latvijas pārstāvji Paritārajā komisijā piekrita organizāciju bibliotēku, to daļu izvešanai uz ārzemēm, ja tas bija pretrunā Latvijas un Vācijas līguma papildprotokoliem. Vai tas bija saistīts vienīgi ar Ulmaņa autoritārā režīma laikā pastāvošajām ideoloģiskajām nostādnēm par latviešu un vācu vēstures nošķirtību?

Kaut arī RVSPBB vēstures avotu klāsts ir plašs un daudzveidīgs, tomēr arī tajā nav

iespējams rast atbildes uz vairākiem jautājumiem. Piemēram – kāds tad bija krājuma apjoms, vai dokumentos un publikācijās norādītais skaits ietvēra dubletus vai tikai grāmatu un periodisko izdevumu pirmos eksemplārus? Kāda bija krājuma vienību norakstīšanas politika? Vai saskaņā ar Paritārās komisijas lēmumu uz Pozeni izvestā krājuma daļa ietvēra tikai dubletus? Kādas vērtības patiesībā tika evakuētas uz Tropavu 1944. gadā? Zināms atskaites punkts, meklējot atbildes uz šiem jautājumiem, ir krājuma dinamika, statistiskā informācija. Diemžēl, kā jau teikts, RVSPBB krājuma uzskaites principi mums nav zināmi, taču, mainoties bibliotekāriem un vēlāk – RVSPBB krājuma daļu īpašniekiem, tie varēja atšķirties. Jāatceras arī, ka aktīva bibliotēka ir kā dzīvs, augošs organisms, un kādā mirkli fiksētais stāvoklis jau tūlīt var mainīties.

Atliek cerēt, ka Latvijas un Polijas bibliotēku un arhīvu materiālu digitalizācijas gaitā kļūs pieejama arvien bagātāka bibliogrāfiskā informācija (arī dati par vienību izcelsmi) un jauni, līdz šim neapzināti avoti, kas ļaus veidot plašāku RVSPBB vēstures ainu un virtuāli rekonstruēt vismaz nozīmīgākās krājuma daļas.

¹⁶⁶ Sk., piemēram, seniespiedumu: *Eines Erbarb Rathes der Königlichen Stadt Riga in Liefelandt, Reformirte Kost vnd Kleider Ordnung*. Gedruckt zu Riga: Durch Nicolaum Mollinum, MDXCIII [1593]. 2013. gadā Turaidas muzejrezervāts izdeva grāmatas faksimilu līdz ar tulkojumu un zinātniskajiem komentāriem: *Rīgas pilsētas tipogrāfa Nikolausa Mollina 1593. gadā iespiests Karaļa pilsētas Rīgas – Vidzemē – godātās rātes atjaunotais kāzu un apģērbu nolikums*. [Sigulda]: Turaidas muzejrezervāts. Faksimila iekšlapā atveidots gan RVSPBB ekslibris, gan tās retumiem raksturīgā sarkanā uzlīme.

Avoti un literatūra

Nepublicēti avoti

[B. aut.] Uz Vāciju izvestās Latvijas kulturālās vērtības, kam saskaņā ar noslēgto līgumu bija jāpaliek Latvijā (Mantas izvestas pēc Paritārās komisijas lēmuma), [1940?]. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 152. l., 29. lp.

Bibliothek der Hohen Schule in Vorbereitung. [Wissenschaftliche Bibliotheken in den neubesetzten Gebieten des Ostens]. 29. 09.1941. TsDavo, 3676. f., 1. apr., 136. l., 421.–431. lp.

Dalferes, Roy L. Status of Russian Request for Custody of Archives now at Trpist. 30. July 1945. NARA, M1946, [49. lp.].

Deutsche Archivkommission in Lettland. An die Stadtbibliothek Riga. Riga, 05.09.1940. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 153. l., 305. lp.

Deutsche Delegation des Paritätischen Ausschusses. Herrn Prof. Dr. Fr. Balodis, Vorsitzender der Lettischen Delegation in Paritätischen Ausschuss. Riga, 7.03.1940. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 153. l., 166. lp.

Egļīte, A. Ziņojums par okupantu aizvestajām grāmatām, rokrakstiem u. c. vērtībām [melnraksts], [1946?]. LNB RXA 293, Nr. 19, 1.–2. lp.

Einsatzstab Rosenberg. Sonderstab Bibliothek. Arbeitsgruppe Ostland. Arbeitsbericht für die Woche vom 8.–13.12.1941. Riga, den 14.12.41. TsDavo, 3676. f., 1. apr., 136. l., 303–304. lp.

ERR. Hauptarbeitsgruppe Ostland. Sonderstab Bibliothek der Hohen Schule. Jahresbericht für das Jahr 1942. Riga, den 5.01.43. TsDavo, 3676. f., 1. apr., 136. l., 237.–241. lp.

Fehre, E. Anstellungsbedingungen für den I. Bibliothekar der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde. Riga, den 10. April 1913. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 5. l., 7. lp.

Feiereizens, A. Paskaidrojums Pieminekļa valdei: [noraksts]. Rīga, 20.09.1935. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 166. l., 59. lp.

Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Rußlands (GGA). Anstellungsbedingungen für den II. Bibliothekar. 06.12.1912. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 5. l., 26. lp.

GGA. Bibliotheksbericht für 1936. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 15–17. lp.

GGA. Bibliotheksbericht f. d. J. 1937: melnraksts, 25.05.1938. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 76.–80. lp.

GGA Direktoriumsversammlung 1938 Januar 21 [melnraksts]. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 95.–104. lp.

GGA. Einnahmen 1936. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 47. lp.

GGA. Instruktion für den I. Bibliothekar, 1913. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 5. l., 8. lp.

GGA. Pirmā bibliotekāra [E. Fēres] pienākumu uzskaitījums: [melnraksts], [1913?]. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 5. l., 26. lp.

GGA. Pro 1937: Ausgaben. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 46. lp.

GGA. Protokoll der ordentlichen Generalversammlung der GGA. 10.06.1937. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 11. lp.

Izglītības ministrija. Pieminekļu valdes iesniegums ārlietu ministram: [iesnieguma projekts, bez datējuma]. LNA LVVA, 1632. f., 2. apr., 958. l., 174. lp.

Izglītības ministrija. Sakarā ar dažiem rakstiem ārzemēs vācu avīzēs Izglītības ministrija paskaidro [melnraksts, bez datējuma]. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 144. l., 36.–38. lp.

Landesbibliothek. An den Staatsarchivrat Dr. Dülfer: noraksts, [1944]. LNB RXA 164, Nr. 489, 108. lp.

Latvijas Vēstures institūts. Iesniegums izglītības ministram [J. Auškāpam par RVSPBB piešķiršanu]. Rīga, 9.12.1939. LNA LVVA, 1632. f., 2. apr., 957. l., 83. lp.

Lācis, M. Ziņojums par Senatnes un vēstures pētītāju biedrības bibliotēku, 31.12.1946. LNB RXA 293, Nr. 75.

Leiter der Hauptarbeitsgruppe Ostland. Übergabe – Urkunde. Riga, 10.08.1943. TsDavo, 3676. f., 1. apr., 146. l., 161. lp.

Leiter der Hauptarbeitsgruppe Ostland. Verzeichnis von seltenen Bücher. 1943. TsDavo, 3676. f., 1. apr., 146. l., 162.–180. lp.

Livländisches Landratskollegium. An den Präsidenten der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde in Riga Hern Mag. A. Feuereisen: noraksts 31.01.1920. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 166. l., 23.–24. lp.

Livländisches Landratskollegium. An den Präsidenten der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde in Riga Hern Mag. A. Feuereisen: noraksts, 05.02.1920. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 166. l., 28.–29. lp.

Melderis, G. RVSPB un tās kolekcija. [B. d.]. LNB RXA 52, Nr. 13.

Monuments, Fine Arts and Archives. Semi-monthly Report. 31 May 1945. NARA, M1949, Monthly MFAA Report May and June 1945, G-5 USFET, pp. 5 (8)–9 (12).

Ney, G. An den Leiter der Hauptarbeitsgruppe Ostland des Einsatzstabes R.R. Riga, 29. 05.1942. TsDavo, 3676. f., 1. apr., 136. l., 210. lp.

Paritārā komisija. Latviešu delegācijas sasauktā bibliotēkas darbinieku un likvidatoru apspriede par Kurzemes literatūras biedrības un Rīgas senatnes pētītāju biedrības bibliotēku kārtošanas lietām. Rīga, 28.03.1940. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 153. l., 213. lp.

Paritätischer Ausschuss. Protokoll der Sitzung des Paritätischen Ausschusses vom 4.VI.1940: noraksts. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 152. l., 39. lp.

Paritätischer Ausschuss. Protokoll der Sitzung des Paritätischen Ausschusses vom 4.VII. 1940: noraksts. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 152. l., 52. lp.

Paritätischer Ausschuss. Protokoll des Paritätischen Ausschusses vom 25.V. 1940: [vācu delegācijas priekšlikumi]. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 154. l., 161. lpp.

Paritätischer Ausschuss. Schlussprotokoll des Paritätischen Ausschusses zur Auseinandersetzung über den deutschen Kulturgüter in Lettland vom 10.VII.1940: noraksts. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 151. l., 192. lp.

Pieminekļu valde. Akts Nr. 1: [par RVSPB un Doma muzeja pieminekļu apskati]. Rīga 01.07.1932. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 144. l., 17.–18. lp.

Pieminekļu valde. Akts Nr. 5 [par RVSPB vēsturisko dokumentu pārņemšanu un pārvietošanu]: noraksts. Rīga, 17.09.1935. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 144. l., 123. lp.

Pieminekļu valde. Akts Nr. 6: noraksts. Rīga, 18.09.1935. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 144. l., 125.–126. lp.

Pieminekļu valde. Akts Nr. 11: noraksts. Rīga, 20.09.1935. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 144. l., 127.–128. lp.

Pieminekļu valde. Akts [par RVSPBB inventāra grāmatām]. Rīga, 1932. gada 13., 15. augusts. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 144. l., 16. lp.

Pieminekļu valde. Iesniegums izglītības ministram. Rīga, 23.04.1940. LNA LVVA, 1632. f., 2. apr., 958. l., 136. lp.

Pieminekļu valde. Iesniegums izglītības ministram. Rīga, 13.06.1940. LNA LVVA, 1632. f., 2. apr., 958. l., 203. lp.

Pieminekļu valde. Iesniegums prof. A. Tentelim par RVSPB arhīva aprakstīšanu. 1935. gada februāris. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 166. l., 58. lp.

Pieminekļu valde. Izraksts no PV sēdes protokola. [Rīga], 5.09.1935. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 144. l., 33. lp.

Pieminekļu valde. Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrībai. Rīga, 7.12.1937. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 85. lp.

Pieminekļu valde. RVSPBB nodošanas un pārņemšanas akts. Rīga, 21.09.1940. LNA LVVA, 1630. f., 1. apr., 153. l., 307. lp.

Rīgas pilsētas galva. Iesniegums izglītības ministram. Rīga, 16.10.1939. LNA LVVA, 1632. f., 2. apr., 957. l., 25.–26. lp.

RVSPB. Dāvāto un pirktu grāmatu saraksts, 1917.–1928. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 148. l.

RVSPB. Iesniegums izglītības ministram: [projekts], 1936. LNA LVVA, 4038. f., 1. apr., 2. l., 23. lp.

RVSPB. Rokrakstu kolekcija. LNA LVVA, 4038. f., inventāra apr. Nr. 2.

Straubergs, J. Par RPB grāmatām Pozenē: [melnraksts, bez datējuma]. LU Akadēmiskā bibliotēka, Ms 1108, 2. lp.

Štengele, E. Valsts bibliotēkas vēsture. Rīga, 19.04.1945. LNB RXA 164, Nr. 220.

The general register about the Latvian culture objects. VI The Latvian State library of Riga. 27.05.1945. EU, Ardelia Hall Collection: Munich Administrative Records, 1945–1951, NARA, M1946, bez paginācijas.

Valsts bibliotēka. Vācu neaizvestās Zemes bibliotēkas kastes: fotogrāfija, 1944. LNB RXA 164, Nr. 348, 19. lp.

Zemes bibliotēka. Bescheinigung [für Irma Mangold, geb. Krasts]. 23.09.1944. LNB RXA 164, Nr. 489, 109. lp.

Zemes bibliotēka. Statistiskās atskaites par 1943. gadu. LNA LVA, 235. f., 1.a apr., 309. l.

Literatūra

[b. aut.] Apskats: [Likums par Latvijas vēstures institūtu; Latvijas vēstures institūta statūti]. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 1, 1937, 153.–156. lpp.

Bauer, A. Die Bibliothek der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga. *Baltische Monatshefte*, Heft 10, 1934, S. 498–502.

Bergmann, E. von. *Von unseren Vorfahren: Eine Familien-Chronik. Erster Theil*. Berlin: Gedruckt bei L. Schumacher, 1896.

Berkholz, G. *Die Jubelfeier der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands am 6. December 1884*. Riga: W. F. Häcker, 1885, S. 11.

Bruiningk, H. von. Dr. phil. Anton Bucholtz. *Rigasche Rundschau: Illustrierte Beilage der Rigaschen Rundschau*, Nr. 10, 1901, S. 85–90.

Buchholtz, A. Dr. August Buchholtz und seine Söhne in der Altertumsgesellschaft. *Mitteilungen aus der baltischen Geschichte*. Bd. 1, Heft 3. Riga: Verlag E. Bruhns, Buchhandlung, 1939, S. 4–32.

Bucholtz, A. W. Die ätesten lettischen Druckschriften. *Magazin, herausgegeben von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft*. Bd. 14, Stück 1, 1868, S. 146–152.

Calendarium historicum conscriptum a Paulo Ebero Kitthingensi, et recens ab eodem auctum. Witebergae Excusum typis haeredum Georgii Rhauu, M. D. LXIII [1564].

Das Inland. I. Die Bibliothek des weiland Pastor Hermann Treu. *Das Inland*, Nr. 49, 1851, Spalte 859.

Fehre, E. 75 Jahre Arbeit der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands zu Riga. *Rigascher Almanach für 1910*. Riga: W. F. Häcker, 1910, S. 118–132.

Feuereisen, A. *Die Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga in ihrem Wiederaufbau 1923–1928*. Riga: R. Ruetz & Ko, [ca 1929].

- Garber, K., Beckmann, S., Klöker, M., Anders, S. *Handbuch des personalen Geleichenheitsschrifttums in europäischen Bibliotheken und Archiven*. Bd. 12, Teil 1. Hildesheim, Zürich, New York: Olms-Weidemann, 2004.
- Garber, K. *Schatzhäuser des Geistes: Alte Bibliotheken und Büchersammlungen im Baltikum*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2007.
- GGA. Auszug aus den Statuten der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde in der Ostseeprovinzen. *Literarischer Begleiter des Provinzialblattes*, Nr. 8, 1835, S. 1.
- GGA. Bericht der siebenten (vorbereitenden) Sitzung der für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen. Riga am 24. Juny 1835. *Literarischer Begleiter des Provinzialblattes*, Nr. 27–28, 1835, S. 58.
- GGA. Bericht über die Jahressitzungen der Allerhöchst bestätigten Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseegouvernements. (Schluß). Achtzehnte (öffentliche) Sitzung in Riga am 25. Juni 1836, dem Geburtsfeste Sr. Kaiserlichen Majestät und Stiftungstage der Gesellschaft. *Das Inland*, Nr. 34, 1836, Spalte 575.
- GGA. Drei und zwanzigste monatliche Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Provinzen. Riga, am 13. Januar 1837. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 3, 1837, S. 21.
- GGA. Fünfzehnte monatliche Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee=Gouvernements. Riga, den 11ten März. *Zuschauer*, Nr. 4351, 1836, S. 212.
- GGA. *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurland's*. Bd. 1. Riga und Leipzig: Eduard Frantzen's Buchhandlung, 1840.
- GGA. *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*. Bd. 10, Heft 1. Riga: Nicolai Kymmel's Buchhandlung, 1861.
- GGA. *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands*. Bd. 10, Heft. 2. Riga: Nicolai Kymmel's Buchhandlung, 1863.
- GGA. Nachfolgende Bitte und Aufforderung der Allerhöchst bestätigten Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee=Gouvernements. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 50, 1835, S. 395–396.
- GGA. Neunte monatliche Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee=Gouvernements. *Literarischer Begleiter des Provinzialblattes*, Nr. 33–34, 1835, S. 1.
- GGA. Sechste Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen. *Literarischer Begleiter des Provinzialblattes*, Nr. 19–20, 1835, S. 1.
- GGA. Sieben und dreißigste öffentliche Sitzung in Riga, am 25. Junius 1838, dem Stiftungstage dem Gesellschaft. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 27, 1838, S. 212.
- GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands 1873*. Riga: Druck der Livländischen Gouvernements-Typographie, 1874.
- GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1899*. Riga: Druck von W. F. Häcker, 1900.
- GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1910*. Riga: Druck von W. F. Häcker, 1911.
- GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1910*. Riga: Druck der Livländischen Gouvernements-Typographie, 1911.
- GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1911*. Riga: Druck von W. F. Häcker, 1912.
- GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1912*. Riga: Druck von W. F. Häcker, 1913.
- GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1913*. Riga: Druck von W. F. Häcker, 1914.
- GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1912*. Riga: Druck von W. F. Häcker, 1914, S. 138.
- GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde zu Riga aus dem Jahre 1914 (Januar–Mai)*. Riga: Druck von W. F. Häcker, 1914–1921.

- GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga: Vorträge aus dem Jahre 1930/31*. Riga: Druck von W. P. Häcker, 1931.
- GGA. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga: Vorträge zur Hundertjahrfeier am 6.–9. Dezember 1934*. Riga: Buchdruckerei W. P. Häcker, 1936.
- GGA. Vierte Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen, am 13. Febr. d. J. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 8, 1835, S. 62.
- GGA. Zur Geschichte der Gesellschaft in den Jahren 1834 bis 1884. *Rigasche Stadtblätter [Festnummer zum Jubiläum der Gesellschaft für Alterthumskunde der Ostsee Provinzen Russlands]*, Nr. 49, 1884, S. 448.
- GGA. Zwanzigste monatliche Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Gouvernements. Riga, den 14. October. *Das Inland*, Nr. 44, 1836, Spalte 8.
- GGA. Zwanzigste monatliche Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Gouvernements. Riga, den 14. October. *Das Inland*, Nr. 44, 1836, Spalte 734.
- GGA. Zwölfte monatliche Sitzung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Provinzen, Riga, den 11. December. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 53, 1835, S. 420.
- GGA. 42ste allgemeine, feierliche und öffentliche, am 25. Junius, dem Geburtsfeste Sr. Majestät des Kaisers. *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 28, 1839, S. 252.
- GGA. 661. Versammlung vom 8. Mai 1902. *Düna Zeitung*, Nr. 120, 1902, S. 5.
- Hehn, J. von. *Die Umsiedlung der baltischen Deutschen – das letzte Kapitel baltisch-deutscher Geschichte*. Marburg, Lahn: J. G. Herder-Institut, 1984.
- Jaunmuktāne, G. Jānis Misiņš un viņa bibliotēka. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa*, 66. sēj., 2012, Nr. 4, [80.]–81. lpp. http://archive.lza.lv/LZA_VestisA/66_4/4_GuntaJaunmuktane_JanimMisinam150.pdf [skatīts 16.09.2024.].
- Kalnačs, J. "Latvijas izņēmums" Nacistiskās Vācijas Otrajā pasaules karā evakuētās un ASV karaspēka PSRS 1945. gadā atdotās Latvijas arhīvu un muzeju vērtības. *Mākslas Vēsture un Teorija*, Nr. 12, 2009, 71.–85. lpp.
- Krasts, V. Bibliotēkas izveidošanās pēckara periodā (1944–1958). No: *Fundamentālās bibliotēkas raksti / Trudy fundamental'noy biblioteki*, 1. sēj. Riga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1960, 37.–89. lpp.
- Krusa, F. Savā pusē un svešās zemēs: mantas dališana [27. turpinājums]. *Laiks*, Nr. 89, 1966, 5. lpp.
- Latvijas vēstures institūts. Sirsnīgs aicinājums visiem Latvijas vēstures draugiem. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 1, 1937, 160. lpp.
- Likums par pieminekļu aizsardzību (pieņemts 1923. gada 26. jūnijā). Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, Nr. 11 (14.07.1923), 186.–187. lpp.
- Livländische Ritterschaft. *Verzeichnis der Bibliothek der livländischen Ritterschaft: als Manuscript gedruckt auf Verfügen des Adels-Convents: Vorerinnerung von A. Buchholtz*. Leipzig: [o. N.], 1872.
- Maliniec, M. *As rerum e tad ignem: das mittelalterliche Schriftgut des Rigaer Rats und sein Fortbestand in der Neuzeit*. Marburg: Verlag Herder-Institut, 2015.
- Miklāva, I., Štrauhmanis, J. Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības kartogrāfiskā kolekcija. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 95, 1995. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/35531> [skatīts 16.09.2024.].
- Noteikumi par pieminekļu aizsardzību. *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*, Nr. 17, 1932, 270. lpp. (o. N.) 2 000 000 Bände in der Landesbibliothek: Neuordnung des Rigaer Büchereiwesens – Ersatz für die verbrannten Werke. *Deutsche Zeitung im Ostland*, Nr. 19, 1941, S. 5.
- (o. N.) Vor dem Livländischen Hofgericht. *Düna Zeitung*, Nr. 252, 1889, S. 3.
- Pārpuce, R. *Baltijas kultūras vērtību problēma vācbaltiešu izceļošanas kontekstā: promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2010.
- Pieminekļu valde. Rikojums Nr. 1051 1932. gada 6. septembrī. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 201, 1932, 1. lpp.
- Poelchau, P. A. *Harald von Brackel: Biographischer Vortrag, gehalten in der öffentlichen Versammlung der Allerhöchstbestätigten Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Provinzen am 6. December 185[1]*. Riga: Gedruckt bei W. F. Häcker, 1852.

- Rancāns, F. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālā bibliotēka: vēsture, fondi, katalogi, lasītāju apkalpošana*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1960.
- Redlich, M. Riga im Spiegel seiner Bibliotheken. *Jahrbuch des baltischen Deutschtums*. Bd. 23. Lüneburg: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1975, S. 77–88.
- Revalsche Zeitung. Von den Bücherschätzen der Baltischen Bibliotheken. *Revalsche Zeitung*, Nr. 214, 1913, S. 2.
- Rigasche Rundschau. Carl von Stern – achtzigjährig. *Rigasche Rundschau*, Nr. 23, 1939, S. 2.
- Stender, E. Baltendeutsches Kulturgut in Posen. *Deutsche Zeitung im Ostland*, Nr. 153, 1943, S. 3.
- Strenga, G. Atskaņu hronika. *Nacionālā enciklopēdija*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/29015-Atska%C5%86u-hronika> [skatīts 16.09.2024.].
- Štrāle, A. Bibliotēka un propaganda (1940.–1941. gads). *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa*, 56. sēj., 2002, Nr. 1, 1.–9. lpp.
- Taurēns, J. Molotova-Ribentropa pakts. *Nacionālā enciklopēdija*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/127439-Molotova%E2%80%93Ribentropa-pakts> [skatīts 16.09.2024.].
- Unāms, Ž. *Karogs vējā: kara laika atmiņas 2 sējumos*. [Vaiverlija, Aiova]: Latvju grāmata, 1969.
- Unāms, Ž. *Zem Barbarosas šķēpa: Kara gadu pieredze, vērojumi, atmiņas*. Grandheivena: Aka; [Īstlansinga]: Gauja, 1975.
- Zaļuma, K. *Neredzamā bibliotēka: Latvijas Nacionālās bibliotēkas 14 vēsturiskās kolekcijas*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019.
- Zanders, V. Zinātnisko biedrību bibliotēkas Latvijā (19.–20. gs.) un to likteņi / The Libraries of Scientific Societies in Latvia (in the 19th and 20th Centuries) and their longevity. *Latvijas Universitātes Raksti*. 716. sēj. *Zinātņu vēsture un muzejniecība*, 2007, [47.]–52. lpp.
- Zvirgzdiņš, K. Vācbaltiešu arhīvu pārņemšana valsts glabāšanā (1935. gada rudens). *Latvijas Arhīvi*, Nr. 3, 2009, 52.–72. lpp.
- Zvirgzdiņš, K. Divas liecības par Latvijas arhīvu likteņi Otrā Pasaules kara laikā. *Latvijas Arhīvi*, Nr. 3/4, 2011, 7.–29. lpp.
- Žagars, Ē. (sast.). Latvijas Vēstures institūts 1936.–1940. gadā: īss pārskats par Latvijas vēstures zinātnisko pētīšanu Latvijas valsts pastāvēšanas laikā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 4, 2010, 121.–134. lpp.